

סדר
חק
לישראל
לתשעה באב

מהדורת רזזנבערג

סדר חק לישראל לתשעה באב

זהו סדר לימוד של תורה נביאים כתובים משנה גמרא זוהר
כדאיתא מהארז"ל שיש ללמוד דברים אלו בכל יום בקביעות
בסוד קביעת עתים לתורה

ונוסף עליהם סדר 'יוסף לחק' מהלכה ומוסר
עפ"י מה שהנהיג הרב חיד"א ז"ל להוסיף על הנ"ל
אשר נלקטו מדברים המותרים ללמוד בתשעה באב
ובראשו נדפס 'מבוא' ובו מבואר ענין ומקור חק זה לת"ב

ימי בין המצרים תשפ"ב

©

כל הזכויות שמורות למו"ל
ואין להעתיק או להשתמש ברעיון 'חק לת"ב' זה
בלי רשות מפורשת מהמו"ל
ושארית ישראל לא יעשו עולה

להערות והארות ולכל עניני הספר
ניתן לפנות למחבר:
פינחס גינצבורג
053-3143574

עימוד ועיצוב:

052-7650492

Rabbi Moshe Sternbuch

Chief Rabbi

of the Orthodox Rabbinical Courts
Jerusalem

Rosh HaYeshiva - Ramat Bet Shemesh

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים
עירי"ק ירושלים ת"ו

ראש הישיבה ברמת בית שמש

מח"ס מדרשים חומ"ס ושו"ת תשובות והנהגות ועוד

כ"ה

תמוז תשפ"ב

הובא לפני חיבור בענין זקק לישראל, על יום תשעה באב, אשר נלקט ע"י האברך המצויין בתוריש הרב פנחס גינצבורג שליט"א ובו הלקי תנ"ך ומשניות וכו' המותרים ללימוד בתשעה באב, ונועד להביא חיזוק ללימוד התורה ביום זה אשר רבים נכשלים בעוה"ד בביטול הזמן לריק וכפי שכבר הוזכרו הפוסקים שיש לזהר ביום זה מביטול תורה להבל וריק, (וע"י משי"כ בתשובות והנהגות ח"ו סי' ס"ז) אור"י דבשעה שאינו מתאבל, מיד הל עליו חובת תלמוד תורה בדברים המותרים.

והנני בברכה להנהלת מפעל חק לישראל, בראשות הגה"צ מוהרמ"ו הלברשטאם שליט"א על פועלם להוציא לאור ספר זה, יהיה סיזכו להוציא עוד חיבורים טובים ומועילים לזכות בהם את בית ישראל.

הנני המעפה לרחמי טיים מרובים

אני מודת לך על שכתבת לי את הספר הזה
הוא מועיל ונחמד
תודה רבה
משה שטרנבוך

מפעל חק לישראל העולמי

לעני"ג

האי גאון וצדיק משיירי כנסת הגדולה, וממעתיקי השמועה,
שריד לדור דעה, זכה לדור ישרים יבורך
כ"ק רבינו **נפתלי הלברשטאם** זצלה"ה

אבדק"ק צאנו

ממשיך שלשלת אבותיו בקודש ברבנות העיר צאנו
אשר נלב"ע לבית עולמו י"ב תמוז ה'תש"פ
ת.ג.צ.ב.ה.

ולזכר נשמת כל שלשלת רבותינו הק' שושילתא דדהבא לבית צאנו
שישבו על כסא הרבנות בעיר **צאנו** במשך למעלה ממואה וחמישים שנה

מרון קה"ק רשכבה"ג רבינו **חיים בעל דברי חיים** זצוקלה"ה

אבד"ק צאנו

נלב"ע כ"ה ניסן ה'תרל"ו, ומנ"כ באוהל

בנו וממלא מקומו מרון הרה"ק רבי **אהרן** זצלה"ה

אבד"ק צאנו

נלב"ע ר"ח אב ה'תרס"ג, ומנ"כ באוהל
שימש ככתר הרבנות י"ט שנים בחיי אביו, וכ"ז שנים אחר פטירת אביו

בנו וממלא מקומו מרון הרה"ק רבי **ארי' ליבוש** זצלה"ה

אבד"ק צאנו

נלב"ע כ"א אדר א' ה'תרצ"ה, ומנ"כ באוהל

בנו וממלא מקומו מרון הרה"ק רבי **מרדכי זאב** זצלה"ה הי"ד

אבד"ק צאנו

נהרג עקה"ש בעיר טארנא כ"ו סיון ה'תש"ב

בנו מרון הרה"ק רבי **ברוך** זצלה"ה הי"ד

אבדק"ק גריבוב ורב הצעיר בצאנו

נהרג עקה"ש בבבלויץ והיא"צ נקבע ליום ב' דראש השנה ה'תש"ג

המפעל נתייסד לעני"ג וזכותם הק', וזכות כל הצדיקים שיסדו וחזקו את לימוד
הקדוש הזה, תגן בעד כל הלומדים להתברך בכל מיילי דמיטב

סדר חק לישראל לתשעה באב מהדורת רוזנבערג

הוקדש ע"י

מוה"ר רבי **אברהם יודא רוזנבערג** שליט"א
וכל בני משפחתו שיהיו לאויט"א

לעילוי נשמות

אבי הרה"ח ר' **צבי ז"ל** בן הרה"ח ר' **יצחק ז"ל**

נלב"ע ט' אב תשנ"ה
• בבקשה להזכיר את השם לפני הלימוד •

אמי **בלומא** בת ר' **יעקב** ע"ה
נלב"ע ה' כסלו תשס"ח

חמי הרה"ח ר' **דוד ז"ל** בן הרה"ח ר' **יוסף ז"ל** הופמאן
נלב"ע ג' אדר ב' תשס"ח

חמותי **דיזל** בת ר' **דוד** ע"ה
נלב"ע י"א טבת תשל"ט

זו"ש **עטיל** בת **אליהו** ע"ה
נלב"ע י' אייר תשע"ג

גסי ר' **עמרם** בן ר' **אליעזר ז"ל** **אבערלאנדער**
נלב"ע כ"ט כסלו תשפ"א

אחי הקרן ר' **יצחק** בן ר' **צבי ז"ל**
נלב"ע ט' אייר תשע"ו

גסי **יוסף צבי** בן ר' **דוד ז"ל** הופמאן
נפטר י"ט אלול תשע"ט

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

מדרן האר"י הקדוש זי"ע:

צריך ללמוד תורה נביאים וכתובים משנה תלמוד וקבלה בכל יום בקביעות בסוד קבעת עתים לתורה וכו', ואם לא קרא יום א' שלימנו ביום ב', אבל אין מועיל רק לצורך יום ב', אך לצורך יום א' שלא קרא אין לו תיקון כלל ועליו נאמר מעות לא יוכל לתקון.

(שער המצות ואתחנן)

הגה"ק רבי חיים פלאגי זי"ע:

הרב אדוני אבי אביר יעקב זלה"ה סידר חק לתשעה באב הלא הוא כמוס עמדי, ואי"ה והביאותיו בספר חוקות החיים.

(מועד לכל חי סי' י' אות צ')

הגה"ק מהר"ם א"ש זי"ע:

כשעה לפני מנחה דת"ב הניח טו"ת והשלים הפסוקים כפי סדר חק לישראל כפי מנין הפסוקים אשר ליום ההוא, אמר פסוקי תורה בפרשת כי תוליד בנים וכו' וכן פסוקי נביאים וכתובים בדברים המותרים.

(זכרון יהודה אות קע"ג)

תבנית החק לת"ב

תורה

מפרשת השבוע ומקריאת היום דת"ב (וכמ"ש במשנ"ב סי' תקנ"ד סק"ח בשם הנהר שלום דהוה מדברים המותרים בת"ב).

נביאים

מתוך הפטרת היום דת"ב, שהוא מדברים הרעים שבירמיה, (וכדאי' בגמ' תענית ל. דמותר ללומדו, וכ"פ המחבר סי' תקנ"ד ס"א).

כתובים

מפרק קל"ז שבתהילים-על נהרות בבל, (הטעם שהבאנו דוקא מתהילים ולא ממגילת איכה וכד', דהרב מסדר החק ז"ל תיקן לומר תהילים).

משנה

בטעם שסדרנו ב' לימודים למשנה וגמ' עי' במבוא.
ונתבאר שם דסגי ללמוד אחד מהם, והלומד שניהם ודאי דבר חשוב הוא.
ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים.

א. עפ"י הסדר של חק לישראל המחולק לימים לפי ששה סדרי משנה [וכדתיקן הרב מסדר החק ז"ל עפ"י מש"כ האריז"ל דששה סדרי משנה מכוונים נגד ששת מדות העליונות המשמשים בששת ימי השבוע].

ואף דאינו פרק שלם, וכדנתבאר במבוא דאי"צ דוקא פרק שלם.

ב. פרק אלו מגלחין ממסכת מו"ק (וכדאי' בשו"ע תקנ"ד ב' שמותר ללומדו) למי שרוצה ללמוד 'פרק' כמדי יום (ובפרט כשחל ביום ה' שהבאנו רק חצי משנה).
וכדנתבאר במבוא שהלימוד לפי סדר המכוון כנגד ששה סדרי משנה אינו לעיכובא.

גמרא

א. גמ' תענית מהלכות ת"ב, [הכלול מברייתא, תוספתא ומימרא, ויש בו לימוד הלכה, עי' במבוא].
ב. מחולק לפי ימים וכנ"ל במשניות.

זוהר

מזוהר חדש איכה (המובא בחק לישראל לפרשת דברים ימי ד-ה).

יוסף לחק (עפ"י מה שקבע מרן החיד"א ז"ל)

הלכה פסוקה - מרמב"ם הלכות ת"ב (וכמו שמרן החיד"א קבע ללמוד רמב"ם).
מוסר - מספר חרדים בהקדמתו (שמרן החיד"א הביא מדבריו כמה פעמים ביוסף לחק).

מבוא^א

פרק א

הלימוד בספר חק לישראל [הרגיל] בט' באב

מנהג ישראל קדושים ללמוד סדר "חק לישראל" דבר יום ביומו עפ"י הסדר שגילה האריז"ל שצריך ללמוד בכל יום בקביעות בסוד קבעת עתים לתורה'. צדיקי הדורות גילו לנו משבילי דרקייעי גודל מעלת לימוד קדוש זה, הן מגודל התיקונים הנעשים בעולמות העליונים והן מגודל ההשפעות שנשפע עי"ז לעולמות התחתונים.

והנה בתשעה באב 'אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב' (שו"ע או"ח סי' תקנ"ד ס"א עפ"י גמ' תענית ל.) וא"כ לכא' אסור ללמוד בת"ב סדר חק לישראל, אמנם מאידך גיסא אם לא ילמדו חק לישראל בת"ב ישאר יום זה בבחי' 'מעוה לא יוכל לתקון' שהרי התיקונים הנעשים בלימוד זה צ"ע ע"י לימוד ביומו דוקא וא"א להשלימו, וכמ"ש מהרח"ו בשער המצות (ואתחנן) שאם לא למד יום אחד סדר החק אע"פ שצריך להשלימו למחר [שיקרא תחילה קריאת יום שלפניו שדלג ואח"כ יקרא קריאת היום ההוא] אי"ז מועיל רק לצורך יום הב' אך לצורך יום הא' שלא קרא אין לו תיקון כלל ועליו נאמר מעוה לא יוכל לתקון.

דעת המתירים ללמדו בת"ב

ונחלקו הדעות בזה, יש שהקלו ללמוד בת"ב ה'חק לישראל' כמידי יום ביומו [עכ"פ לעת מנחה], וכן נהגו כמה צדיקי הדורות וההולכים באורחותיהם, וכ"כ בספר חוק חיים^ב (בסוף הספר) וכ"כ בשו"ת פרח מטה אהרן^ב (בהערות וחדושים לשו"ע סי' תקנ"ד). וטעמם ע"פ

א. כדי לעמוד על מטרות וצורת 'חק' זה נחוץ מאוד לעיין ב'מבוא' [ובפרט בפרק ב' ששם נתבאר מטרות ומקור וצורת סדר החק]. אמנם יש לשים לב שיש בו כמה קטעים שאינם מדברים המתירים ללמוד בת"ב.

ב. למהר"ו קואינקה ז"ל, מגדולי המקובלים בירושלים עיה"ק וראש מדרש חסידים 'חסד א-ל' (נלב"ע י"ב אד"ב תרכ"ב [הספר היה בכת"י והודפס לראשונה בשנת תשע"ג]).

ג. להגאון רבי אהרן ישעי' פיש ז"ל אבד"ק האדאס (נלב"ע ו' טבת תרפ"ח).

מה דקיי"ל ד'מותר לקרות כל סדר היום ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש רבי ישמעאל' (ש"ע שם ס"ד), וס"ל למתירים דה"ה חק לישראל הוה כ'סדר היום', דהנה כתב הרמ"א (שם) וז"ל 'ומותר לחזור הפרשה בת"ב', וביאר הט"ז (סק"ד) וז"ל, 'נראה דה"ק דמי שרגיל לחזור הפרשה באותו יום דהיינו שחל ט' באב ביום ה' ה"ל כסדר היום', עכ"ל. הרי דאע"פ שיכול לחזור הפרשה [שמו"ת] בערב שבת [והוא עיקר זמנה], כיון שרגיל ביום ה' [כגון שטרוד בערב שבת לצרכי שבת (לבושי שרד)] ס"ל דהוה כזמנה וסדר היום, כ"ש מי שרגיל ללמוד חק לישראל כל יום וקיבלו עליו בחק ולא יעבור, וזמנו דוקא היום ואי אפשר להשלים תיקון היום למחר, ודאי הוה כסדר היום ומותר.

ואף שכמה אחרונים מפקפקים על דברי הט"ז הנ"ל וכתבו דקשה מאוד להקל, וכמ"ש בשער הציון (תקנ"ד סק"א) דלכן לא העתיק את דברי הט"ז במשנ"ב, אפשר לחלק ולומר דמודים לענין חק לישראל דמותר, דהא הפרשה אי"צ ללמוד דוקא ביום ה' וא"כ ילמדנו למחר, משא"כ החק צריך ללמדו ביומו דוקא וכנ"ל, ושפיר הוה כסדר היום. ודומיא לאבל דאף דאסור בת"ת אפי' בשבת, מותר לקרות שנים מקרא ואחד תרגום, עכ"פ בשבת, משום דזמנו הוא ומחובת היום (עי' שו"ע י"ד סימן ת' ס"א, ובט"ז וש"ך שם בשם מהרש"ל). וכן בת"ב שחל בשבת כתב המג"א (תקנ"ד סק"ז) דגם לרמ"א דס"ל דאסור בתלמוד תורה (תקנ"ג ס"ב, ומג"א שם סק"ז) מ"מ מותר לקרות בו שמו"ת, ומבאר בזה

ד. וכן ס"ל להט"ז (תקנ"ג סק"ב) דמותר לומר פרקי אבות בת"ב שחל בשבת, והקשה על רמ"א דאסר, דגם בלא כבוד שבת הו"ל להתיר, דהא קורין בת"ב במידי דשייך ליומיה כגון פ' התמיד ומשניות דקרבנות כיון דרגילים לאומרם בכל יום ולמה ישתנה פרקים השייכים לאותו שבת (עפ"ד). אמנם מדאסר רמ"א מוכח דס"ל דפרקי אבות אינו כסדר היום, וכתב פרמ"ג דס"ל דאינו דומה לסדר היום משום דפרקים א"א רק בקיץ, ויש מקומות שא"א, עיי"ש.

ה. ונקט בביאור דברי הרמ"א כביאורו הראשון של המג"א שם דהכונה לבעל קורא שמוותר לחזור הפרשה קודם שיקרא הקריאה של ת"ב. [וכתב במשנ"ב בשם הנהר שלום דהיינו של מנחה, דשל שחרית בלא"ה מותר דהוי דברים המותרים. ובמחה"ש פ' דקאי אפי' על שחרית ואיצטריך לאשמועינן דמותר לחזור בע"פ הטעמים והנקודות ול"א דאסור כיון שמשמחו, דאין זה שמחה גדולה כ"כ].

ו. ובזה לכא"ו גם החולקים על הט"ז מודים דמותר, דהא דאוסרים ביום ה' היינו משום דמה בכך שרגיל לקרות שמו"ת ביום ה' ס"ס אין זמנו דוקא היום וא"כ ימתין למחר, משא"כ בשבת עיקר זמנו הוא ומחובת היום (עי' ש"ע א"ח הפ"ה ס"ד. [היינו אם היה אונס גדול ביום ו' שהוא עיקר זמנו-מג"א שם סק"ו וסק"ז]).

והא דהשמיט המשנ"ב ביאור זה של המג"א בדברי הרמ"א, נראה דהיינו משום דבלא"ה נוקט כהט"ז שמתיר ללמוד בת"ב שחל בשבת, ודלא כרמ"א ומג"א שאסרו (ואע"פ שרמ"א עצמו אוסר, העדיף המשנ"ב לנקוט ביאור דברי רמ"א כבי' דא"ש לשיטתו).

(בביאורו השני) את דברי הרמ"א הנ"ל ד'מותר לחזור הפרשה בת"ב'. הרי דאע"פ שידע בע"ש שת"ב חל בשבת והיה לו לדחוק עצמו ולקרות שמו"ת בע"ש, ומאידך גיסא בדיעבד הרי יכול להשלימו עד יום ג' [או עד שמח"ת], אפ"ה הו"ל כסדר היוסח ומותר לקרותו, כ"ש סדר חק לישראל דזמנו דווקא היום וא"א כלל להשלים תיקון היום למחר וכנ"ל, ודאי הוה מסדר היום ומותר.

ואף דיש לחלק דשמו"ת חיוב גמור הוא ולכן הוה מסדר היום, וכמ"ש המחבר ביו"ד סי' ת' דכיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור הוי כקורא את שמע ומותר, משא"כ חק לישראל אינו חיוב מדינא (וזהו אכן סברת האוסרים דלקמן), המקילים ס"ל דכיון דעפ"י האריז"ל יש חיוב ללמדו, וצריך ללמדו דוקא בו ביום [ודוקא ביום] שפיר מותר ללמדו דזמנו הוא ומחובת היום.

דעת האוסרים ללמדו בת"ב

אמנם דעת הרבה פוסקים כפשטות ההלכה דאין ללמוד חק לישראל בת"ב, וכ"מ מהמג"א (תקנ"ד סק"ו) שכתב על המנהג במדינתו לומר בת"ב במנחה תהלים ושיר היחוד [ודלא כמנהג פוזנא שהביא המג"א בשם הלבוש שלא אמרום בת"ב והשלימו למחר] וז"ל: 'צ"ל דס"ל כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאמרו במנחה' (עכ"ל). הרי דלא התיר מטעם קביעות לחוד, אלא מה שאומרים דרך בקשה. וכן מה שיש שנהגו להקל לומר פ' התשובה ופ' המן וכד' במנחה, י"ל דהיינו מטעם דאומרים אותם דרך בקשה וסגולה וכד', משא"כ חק לישראל אסור דאומרים אותו דרך לימוד, וכל ענינה הוא לימוד התוה"ק בסוד קביעת עיתים לתורה.

ז. וכביאור זה כתוב להדיא בספר המנהגים לרבי אייזיק טירנא [שהוא מקור דין זה וכמ"כ בדרכי משה תקנ"ד א] שנדפס מחדש עפ"י הכת"י (ע"י מפעל תורת חכמי אשכנז שע"י מכון ירושלים) וז"ל: 'כל חובת היום מותר כגון קר"ש ומזמורים וכה"ג, וכן לחזור הפרשה בת"ב שחל בשבת מותר'. אמנם בכל הדפוסים הקודמים נשמט תיבת 'בשבת' ועפ"י"ז כתב הרמ"א בסתמא, ולכן נתחבטו הנו"כ בביאור הדברים.

ח. ואין לומר דטעם ההיתר משום שבת, דהרי לרמ"א אסור ללמוד ולומר פרקי אבות בת"ב שחל בשבת (סי' תקנ"ג ס"ב וכדצ"י המג"א כאן), וכ"כ בס' המנהגים [שהוא מקור הדין דמותר לחזור הפרשה] דאין אומרים בו פרקים, וא"כ אין ההתר משום קולא דשבת, אלא משום דהוה מסדר וחובת היום. ועוד מוכח כן מדכתבו בס' המנהגים עם דיני חובת היום ולא כתבו עם דיני ת"ב שחל בשבת (ע"י לשונו באות הקודם).

ט. וכ"כ במ"ב (סק"ז), אמנם סיים דנכון לנהוג כמנהג פוזנא להשלים למחר.

י. והא דהתיר לומר שמו"ת בת"ב שחל בשבת (וכנ"ל) אף שהוא דרך לימוד, שאני שמו"ת שהוא חיוב מדינא וכמ"ש המחבר (יו"ד סי' ת') דהוה כקורא את שמע ולכן שפיר הוה מסדר היום, משא"כ תהלים ושיר היחוד.

וכ"כ בשערי תשובה (תקנ"ד סק"ה) בשם הברכי יוסף (תקנ"ד ד') לענין מעמדות וז"ל 'ללמוד סדר המעמדות אף שלומד יום ביום אסור, ודלא כטועים לקרות מעמדות גם ביום ט"ב'. וכ"פ המשנ"ב (סק"ז) וז"ל 'ומעמדות בודאי אין לומר'. וא"כ לכאורה הדין לענין חק לישראל, וכ"כ בכף החיים (סקי"ט) בשם הזכור לאברהם, לאחר שהביא את הברכי יוסף הנ"ל וז"ל: 'וכן לקרוא הפסוקים של חק לישראל ממילא ודאי דאסור', עכ"ל. וכ"כ במשמרת שלום-קודינב (סימן מ' ס"ו) דאין ללמוד חק לישראל בט' באב, וכ"ה בבן איש חי (פר' לך שנה ב' סק"ט). וכן פסק כבר הגרא"ז מרגליות (הלכות אבילות הנדפס בסוף שו"ע יו"ד, סעיף י"ח) לענין אבל, דגם אם נוהג לומר חק לישראל כל יום לא יאמרנו בימי אבלו, דאינו חיוב כללי.

זמן השלמתו להאוסרים

במשמרת שלום (שם) כתב דמנהגו להשלים החק בלילה אחר ערבית, וכדאי בעירובין (סה): רב אחא בר יעקב הוה יזיף ביממא ופרע בליליא [וכן נפסק בשו"ע (או"ח רל"ח ס"ב) דמי שהיה לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו ישלימו בלילה מיד]. והוסיף, שאע"פ שעפ"י קבלה אין ללמוד מקרא ותרגום בלילה, מ"מ כיון שהוא ענינא דימא שרי, וכמו שאנו אומרים מזמורים בקידוש לבנה בלילה, עכ"ד. ובבן איש חי (שם) משמע שהיה משלים החק [רק את פסוקי המקרא] למחרת ת"ב קודם לימוד החק דאותו יום, וכשחל ת"ב ביום ה' היה לומד בליל שישי הפסוקים של יום חמישי מקרא לבד בלי התרגום [דעפ"י קבלה א"א תרגום בלילה וכנ"ל וגם לא בליל שישי] ואחריהם למד כ"ו פסוקים של ליל שישי².

[ומה שלא השלימו הבן איש חי בלילה (ובליל שישי לא למד תרגום) לכאורה היינו משום דס"ל דאינו דומה לאמירת מזמורים בקידוש לבנה וכדומה בלילה, דהתם אומרים הפסוקים דרך תפילה ושבח וכד' משא"כ פסוקי החק אומרים דרך לימוד].

יא. אמנם בחוק חיים ופרח מטה אהרן (שם) כתבו דחק אינו דומה למעמדות, וכמ"ש בחוק חיים דמעמדות [וכן ח"י פרקי משניות וכדומה] הוא חיוב פרטי ומילי דחסידותא ואין לה שייכות כלל לקביעת עתים לתורה, משא"כ חק לישראל דהוא חיוב כללי ואית ביה משום קביעת עתים לתורה, עיי"ש באריכות. משא"כ האוסרים ס"ל דגם חק לישראל אינו חיוב כללי וכמ"ש הגרא"ז מרגליות שהבאנו.

יב. עיי"ש שבתחילה לא מצא גילוי איך לנהוג כשחל ביום ה', ואח"כ מצא מנהג זה ממחר"א מני, וכתב דיפה עשה.

ההשלמה מועילה רק ליום השלמה ולא ליום שדילג

אמנם כבר הבאנו לעיל משער המצות דההשלמה אינה מועילה ליום שדילג כ"א ליום ההשלמה, וא"כ נמצא שיום ת"ב נשאר בבחי' מעות לא יוכל לתקון, ואף אם משלים במוצאי ת"ב וכהמשמרת שלום [והבן איש חי בליל שישי] יתכן דנחשב רק כהשלמה ולא כבימוז, דמסתבר דלענין זה היום הולך אחר הלילה [דהרי ע"י לימוד החק משאירים הארה מתוספת נפש רוח נשמה דשבת שעברה וקונים הארת נר"ג משבת הבאה כדאיאתא, ולענין זה היום הולך אחר הלילה].

פרק ב

סדר חק לישראל מדברים המותרים ללמוד בט' באב

לאור הנ"ל וכדי שכולם יוכלו ללמוד חק לישראל גם בת"ב באופן המותר לכתחילה לכו"ע, ליקטנו וסידרנו בסייעתא דשמיא 'סדר חק לישראל' מדברים הרעים שמותר ללמוד אותם בת"ב.

סדר החק להאריז"ל

ואם ישאל השואל מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לחדש מדעתו סדר 'חק לישראל' אשר בנוי ומיוסד עפ"י רזי הקבלה והנסתר, נענה ונאמר שאיננו מחדשים חלילה מדעתנו כלום, דהנה האריז"ל הוא שגילה לנו ענין לימוד זה, והוא לא סידר מה ללמוד ולא אמר שצריך דוקא ללמוד הפסוקים והמשניות וכו' שנדפסו בספר חק לישראל, אלא שצריך ללמוד בכל יום כך וכך פסוקים של תנ"ך [לפי 'מנין' הפסוקים שכתב בשער המצות, אבל לא פירט 'איזה' פסוקים] משנה תלמוד וקבלה, וכמ"ש מהרח"ו ז"ל (בשער המצות ואתחנן ד"ה ועתה נבאר, עיי"ש).

מקור סדר החק שבידינו ושאינו לעיכובא

מסדר 'ספר חק לישראל' לפי לימוד קבוע ומסודר כמו שהוא עתה בידינו הוא החכם השלם הכולל רבי יצחק ברוך ז"ל (התוארים עפ"י דף השער של חק לישראל דפו"ה). והנה ודאי שאין ראוי לבוא אחר החכם הנ"ל ולסדר סדר חדש, דודאי היו לו ענינים טמירים בסדר זה, ובפרט לאחר שזכה ונתקבל אצל צדיקי הדורות ובתפוצות ישראל, מ"מ סדר זה אינו

לעיכובא, וכונתו היתה להועיל ולהקל שכ"א יוכל למצוא וללמוד כל הלימודים בקל, וכמ"ש בהקדמתו 'שלא סדרו להחמיר אלא להקל', אבל לא שיהא סדר זה לעיכובא, וק"ו שלא יגרם למי שאינו יכול ללמוד כל סדר החק, או בזמן שאסור ללמוד, שלא ילמדו כלל חק*.

'חק לישראל לתשעה באב'

והנה בתשעה באב שאסור ללמוד הסדר ססידר [לדעת האוסרים וכפשטות ההלכה] ודאי ראוי ללמוד סדר אחר של דברים המותרים, דשפיר מקיימים עי"ז לתחילה הענין של חק לישראל וכאמור. [וגם אלו הנוהגים להקל ללמוד הסדר הרגיל, יתכן שעדיף ללמוד סדר זה המותר לכו"ע, (עכ"פ חוץ מפסוקי התורה וכדלקמן)].

ובאמת רעיון זה ללמוד 'חק לישראל' מדברים המותרים אינו דבר חדש, דהגאון רבי חיים פלאג'י ז"ל כבר כתב בספרו מועד כל חי (סי' י' אות צ') שאביו סידר חק לת"ב, וז"ל: והרב אדוני אבי אביר יעקב זלה"ה סידר סדר חק לישראל ליום ת"ב, הלא הוא כמוס עמדי ואי"ה והביאותיו בספר חוקות החיים בעזרתו ית"ש, עכ"ל. (אמנם לא מצאנוהו בספר חוקות החיים).

וכן מצאנו שנהג הגאון מהר"ם א"ש ז"ל [מגדולי תלמידי מרן החת"ס והחשיבו כתלמיד חבר] וכמשי"כ בנו בספר זכרון יהודה (אות קע"ג) וז"ל: כשעה לפני מנחה הניח טו"ת וכו'.

* ומכאן תצא הערה לאלו שאין לומדים חק לישראל בקביעות מדי יום מחמת שאין עיתותם בידם. דהנה ידוע שיש ענין גדול ללמוד בקביעות בכל יום, ואפ"י ת"ח שתורתם אומנותם ובלא"ה לומדים כל היום צריכים ללמוד כל יום תנ"ך משנה תלמוד וקבלה (- זוהר) בסוד קביעת עתים לתורה וכדאי' מהאריז"ל, [וכמ"ש הרב חיד"א בהקדמתו לחק זו"ל: 'זכעט חיובא רמיא אקרקפתא דגברי אחד חכס ואחד תם'].

ומאחר שסדר זה שקבע הרב מסדר החק ז"ל אינו לעיכובא, וסידר כן רק להקל וכמ"ש בהקדמתו וז"ל 'אחד המרבה ואחד הממעיט לא אמרו הדבר להחמיר אלא להקל', א"כ ודאי לא נתכון שמי שאין לו פנאי ללמוד את כל סדר החק ססידר שלא ילמד כלל ענין החק, וא"כ ראוי שילמדו לכה"פ את פסוקי התנ"ך עפ"י סדר חק לישראל, וקצת משניות [אפ"י משנה אחת] וקצת גמ' וזוהר [ומי שתורתו אומנותו ובלא"ה לומד במשך היום חלק מלימודים אלו יכול לסמוך ע"ז, וילמד מהחק רק הלימודים שאינו לומד בלא"ה. ומ"מ את פסוקי התנ"ך יש ללמוד כסדר חק לישראל אף מי שבלא"ה לומד תורה או נ"ך, דהרי צריך ללמוד כפי המנין והסדר שגילה האריז"ל]. ופשטו שאין כונת הערה זו לגרום ח"ו לאלו הלומדים את כל סדר החק לגרום מכמות לימודם, אלא שמי שאינו לומד כלל חק שיתחיל ללמוד לכה"פ כמו שכתבנו, דסגי בכך לצאת ידי ענין נשגב זה דחק לישראל.

[והעוסקים במשא ומתן כל היום ודאי ראוי שילמדו את כל סדר החק לישראל, וכמ"ש בספר 'תולדות אהרן' מר"א מו"טאמיר ז"ע (ויחי ד"ה א"י מאש-השני) ח"ל: כל אדם חייב לעסוק בתורה בכל עת ורגע, שאפ"י מי שעוסק במשא ומתן ואין לו זמן קבוע עתים לתורה, ובפרט שעשכשו בנמצא הספר חק לישראל שבו כלול תנ"ך וגמרא ואגדה ומשניות וזוהר, ואין צריך שהות רק חצי שעה, ומה יענה האדם כשיזונו אותו למה לא קבעת עתים לתורה, עכ"ל].

והשלים הפסוקים כפי סדר חק לישראל כפי מנין הפסוקים אשר ליום ההוא, אמר פסוקי תורה בפ' כי תוליד שהוא בפרשת השבוע, וכן פסוקי נביאים וכתובים בדברים המותרים, וביום שלאחריו השלים כפי שהיה צריך לומר אתמול, עכ"ל. (והא דלמדו בזמן מנחה, אע"ג דמוותר ללמוד דברים אלו גם קודם חצות, אולי משום שרצה ללמדו עם טו"ת וכדמובא מהאריז"ל).

ויתכן מאוד שמרן האריז"ל ג"כ למד בת"ב לימודים אלו מדברים המותרים, ואע"פ שאין ראייה לדבר מ"מ מאחר ולא הקפיד על לימודים מסוימים דוקא וכן"ל, מסתבר מאוד שאכן למד מדברים המותרים [עכ"פ חוץ מפסוקי התורה, שהרי על פסוקי התורה הקפיד על סדר מסוים וכדלקמן].

סדר פסוקי התורה המובא מהאריז"ל ואי הוה לעיכובא

אמנם הנה מה שכתבנו שהאריז"ל לא הצריך לימוד מסוים היינו בנ"ך משנה תלמוד וקבלה, משא"כ בפסוקי התורה כתב מהרח"ו ז"ל בשער המצות (שם) וז"ל: תחילה יקרא בתורה מפרשת השבוע היא, ביום א' יקרא ו' פסוקים ראשונים שבאותה פרשה, וביום ב' יקרא ד' פסוקים שלאחריהם וכו', עכ"ל (עיי"ש). הרי שבמקרא צ"ל: א. מפרשה היא, ב. מתחילת הפרשה על הסדר.

אלא דיש להסתפק אי ב' ענינים אלו הם לעיכובא או שמא הם רק לכתחילה, ובדיעבד [ובדאי אפשר, כגון בת"ב] אפשר גם ע"י פסוקים אחרים של תורה.

והנה לקרות מפרשת השבוע שפיר אפשר בת"ב ע"י פסוקי כי תוליד בנים וכו' שהוא מפרשת השבוע - ואתחנן, והוא מדברים המותרים (וכמ"ש במשנ"ב סק"ח בשם נהר שלום), אבל ללמוד מתחילת הפרשה על הסדר א"א לפי שאינו מדברים המותרים, ע"כ שאלנו את פיהם של גדולי המקובלים שליט"א מארי תלמוד ומארי רזא, ואמרו שזה רק ענין של לכתחילה, ושפיר אפשר לקיים ענין ה'חק' גם ע"י שאר פסוקים של תורה [וחלקם אמרו שגם הם כבר נהגו כן בת"ב], ואח"כ מצאנו כתוב שהמהר"ם א"ש כבר נהג כן וכן"ל. ע"כ סידרנו בעזה"ש את פסוקי התורה מפסוקי 'כי תוליד' אע"פ שאינו מתחילת הפרשה על הסדר, ובפרט שאי"ז במקום פסוקי תחילת הפרשה אלא במקום לא ללמוד כלל פסוקי התורה בת"ב, דהא בלא"ה אין לומדים פסוקי תחילת הפרשה ביום ת"ב.

[ואלו הנוהגים להקל וללמוד חק כרגיל, הגם שכתבנו לעיל דיתכן דעדיף שילמדו מדברים המותרים בת"ב (דהא מועיל לכתחילה לענין לימוד החק, ומותר לכו"ע ללמוד בת"ב) היינו לענין פסוקי נ"ך ושאר לימודים, אבל את פסוקי התורה ילמדו ע"פ הסדר הרגיל, מאחר וסדר זה הוא מהאריז"ל].

בענין סדר המשניות והגמ' שבחק לישראל

הנה הרב מסדר החק ז"ל סידר ללמוד כל יום פרק משניות שלם, וסידר הימים לפי ששה סדרי משנה, דהיינו שביום א' ילמדו משנה וגמ' מסדר זרעים וביום ב' מסדר מועד וכו', אמנם בשער המצות כתב רק דיש ללמוד כל יום משנה ותלמוד, אבל לא פירט איזה משניות וגמ' ולא כמה ללמוד.

[ומש"כ הרב מסדר החק בהקדמתו שקבע כן עפ"י מש"כ האריז"ל דששה סדרי משנה מכוונים נגד ששה מדות עליונות והם משמשים בששת ימי השבוע כל אחד ביומו ע"פ סדר המדות (עכ"ל), כונתו שהאריז"ל גילה רק דששה סדרי משנה מכוונים נגד המדות והימים, אבל לא אמר שצריך ללמוד החק לפי"ז, והרב מסדר החק הוא שחידש עפ"י"ז דנכון ללמוד כל יום לפי סדר המשנה המכוון לאותו יום. ומש"כ בשער המצות דאם לומד סדר זרעים יכוין כך וכך ואם בסדר מועד יכוין כך וכך וכו', אין כונתו דיש לחלק הלימוד לימי השבוע לפי"ז, אלא שבכל יום ובכל עת שלומד בסדר זרעים יכוין כך וכך וכן בסדר מועד וכו'].

סדר המשניות והגמ' שסדרנו בחק זה לת"ב

בת"ב א"א לקיים ב' ענינים הנ"ל דפרק שלם ולפי הימים דהא אין פרק שלם מכל סדר מדברים המותרים בת"ב. אמנם פשוט שב' ענינים אלו אינם לעיכובא, דהא האריז"ל לא הצריך ב' ענינים אלו וכנ"ל, וא"כ שפיר אפשר לקיים ענין החק גם ע"י סדר אחר מששה סדרי משנה, וכן א"צ דוקא פרק שלם. ומ"מ מאחר והרב מסדר החק ז"ל סידר כן הבאנו ב' לימודים של משניות: **א.** משניות מכל סדר לפי יומו [אע"פ שאינו פרק שלם. ומסדר קדשים לא מצאנו משנה שלימה מדברים המותרים בת"ב ע"כ העתקנו רק חצי משנה שמותר ללמוד]. **ב.** פרק אלו מגלחין ממסכת מו"ק שהוא פרק שלם [אלא שאינו מסדר המכוון לאותו יום] וכדנפסק בשו"ע (תקנ"ד ס"ב) דמוותר ללמוד.

וכן בגמ' הבאנו ב' לימודים: **א.** ממסכת תענית, וכלול בו ברייתא תוספתא ומימרא [וכמ"ש בשער המצות (שם) דטוב שיקרא ג' בחינות שיש בתלמוד והם ברייתא תוספתא ומימרא] ומימרי מהלכות ת"ב [וכדמשמע מהכוונות והתפילות שנדפסו בספרי חק לישראל דעיקר ענין התלמוד שבחק הוא לימוד ההלכה שבתלמוד]. **ב.** אגדתא מעניני החרבן וכד' מסודר לפי ימים עפ"י ששה סדרי משנה וע"ד שסידר הרב מסדר החק ז"ל.

וע"פ האמור לעיל דאין צריך לימוד מסוים דווקא פשוט דסגי באחד מלימודים אלו בין במשניות ובין בגמ', והבוחר יבחר. [במשניות הקדמנו את הלימוד לפי הימים, כיון דהוא עפ"י דברי האריז"ל שהששה סדרי משנה מכוונים נגד המדות והימים. ובגמ' הקדמנו את הגמ' תענית כיון דיש בו

לימוד הלכה וכלול מברייטא תוספתא ומימרא וכו"ל. ולכן אם רוצה ללמוד רק אחד מב' הלימודים, לענ"ד
אולי יש להעדיף ללמוד הסדר הראשון שסדרנו במשנה ובגמ'.

הולמוד את כל הלימודים ודאי שפיר טפי, ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין
לבו לשמים.

בענין השלמת סדר החק הרגיל אחר ת"ב

הבאנו לעיל מהאריז"ל דיש ללמוד את פסוקי התורה מתחילת הפרשה על הסדר, ולפי"ז
לכאו' יש להשלים אחר ת"ב את פסוקי התורה מתחילת הפרשה שהיו צריכים ללמוד
בת"ב, משא"כ פסוקי הנ"ך שהיו צריכים ללמוד בת"ב לפי סדר ספר חק לישראל הרגיל
אי"צ להשלים אחר ת"ב מאחר שכבר למדו לימודים אלו מדברים המותרים, ושפיר קיימו
עי"ז הענין של חק לישראל לכתחילה ממש וכאמור. וכ"ש שאר הלימודים דבלא"ה אי"צ
להשלים, דמש"כ בשער המצות שצריך להשלים את לימוד החק למחרת כשדילג, היינו
רק את פסוקי המקרא (-תנ"ך) עיי"ש. (ומ"מ דבר חשוב להשלים לאחר ת"ב גם את שאר הלימודים
של החק הרגיל, וכ"מ בזכרון יהודה שם דנהג מהר"ם א"ש ז"ל [אמנם אינו מוכרח דאולי השלים רק את
הפסוקים דתנ"ך ואולי אפי' רק את פסוקי התורה]).

ונסיים בהא דאיתא מצדיקים דגם לאחר ביאת משיח צדקנו ימשיכו לקרות ביו"ט
דתשעה באב מגילת איכה, אלא זיהא לזה פירוש חדש לגמרי, שיורה על טובה
ונחמה, וכן עד"ז הקינות יתהפכו להיות הזמירות ליו"ט.

וא"כ לולא דמסתפינא אולי אפשר לומר על דרך זה דלעתיד לבוא יהיה ענין ודגש
ללמוד ביו"ט דת"ב מה שהיה דברים הרעים בזמן הגלות, דכל לימודים אלו יתפרשו
בדרך חדשה דטובה ונחמה וששון ושמחה ויהיו נקראים בשם 'דברים הטובים'.

ויה"ר מלפני אבינו שבשמים 'שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו' ואז נזכה ל'ותן חלקנו
בתורתך' - ללמוד גם בת"ב את כל חלקי התורה"ק מתוך שמחה שלימה ואמיתית
בביאת גוא"צ במהרה בימינו אמן.

ימי בין המצרים תשפ"ב

המסדר המוציא לאור

פינחס גינצבורג

פה עיר התורה והחסידות

בני ברק

אם חל ת"ב ביום ראשון יקרא ו' פסוקים

ויכוין בקריאת ששה פסוקים אלו שהם כנגד ה' דמילוי יו"ד דשם ב"ן להשאר בו הארה מתוספת נשמה משבת שעברה:

אם חל ת"ב ביום שלישי יקרא ה' פסוקים

ויכוין בקריאת חמישה פסוקים אלו שהם כנגד ה' דמילוי ה"ה ראשונה דשם ב"ן להשאר בו הארה מתוספת נפש משבת שעברה:

אם חל ת"ב ביום חמישי יקרא ה' פסוקים

ויכוין בקריאת חמישה פסוקים אלו שהם כנגד ה' דמילוי ה"ה אחרונה דשם ב"ן לקנות הארת רוח יתירה משבת הבאה:

פסוקי התורה קורין שמו"ת, ופסוקי ג"ך קורין רק אחד מקרא

תורה (דברים ד)

כה פי תוליד בָּנִים וּבָנֵי בָּנִים וְנוֹשְׁנָתָם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתְּתָם
וְעִשִּׂיתָם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל וְעִשִּׂיתָם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְהַכְעִיסוֹ: אַרְי תּוֹלְדוֹן בְּנִין וּבָנֵי בְנִין וְתַתְּעַתְּקוֹן בְּאַרְעָא וְתַחְבְּלוֹן
וְתַעֲבְדוֹן צְלָם דְּמוֹת כְּלָא וְתַעֲבְדוֹן דְּבִישׁ קָדָם יי אֱלֹהֶיךָ לְאַרְגָּזָא קְדָמוֹהֵי:
כו הַעִידֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבֵד
תֵּאבְדוֹן מֵהָר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן

רש"י

תאבדון, וזהו שנאמר, וישקוד ה' על
הרעה ויציאה עלינו כי לדיק ה' אלהינו
(דניאל ט, יד), לדיקה עשה עמונו, שמהר
להציאה צ' שנים לפני זמנה (סנהדרין
לח.): (כו) העידתי בכב. הנני מזמינס

רמו להם שיגלו ממנה
לסוף שמונה מאות וחמשים ושתיים שנה,
כמנין ונושנתם, והוא הקדים והגלם לסוף
שמונה מאות וחמשים, והקדים שתי שנים
לנושנתם, כדי שלא יתקיים זהם כי אבד

שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרִיכַן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הַשְּׂמֵד תִּשְׁמְדוּן:
 אֶסְהִיב בְּכֹן יוֹמָא דִּין יְת שְׂמִיא וְיֵת אַרְעָא אַרִי מִיבֵד תִּיבְדוּן בְּפִרְיעַ מַעַל
 אַרְעָא דִּי אַתּוּן עֲבָרִין יֵת יְרַדְנָא לְתַמָּן לְמִירְתָּהּ לֹא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלֵה אַרִי
 אֶשְׁתַּצֵּאָה תִּשְׁתַּצוּן: כּו וְהִפִּיץ יְהוָה אֶתְכֶם בְּעַמִּים וְנִשְׂאֲרֹתֶם
 מִתִּי מִסְפָּר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג יְהוָה אֶתְכֶם שְׂמָה: וַיְבַדֵּר יי
 יִתְכוּן בְּעַמְמִיא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עִם דְּמַנִּין בְּעַמְמִיא דִּי יְדַבֵּר יי יִתְכוּן לְתַמָּן:
 כח וְעַבְדְּתֶם שֵׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עַץ וְאֶבֶן אֲשֶׁר
 לֹא יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְיֹחוּ: וְתִפְלְחוּן תַּמָּן
 לְעַמְמִיא פְּלַחֵי טַעוּתָא עֲבַד יְדֵי אֲנָשָׁא אַעָא וְאַבְנָא דִּי לֹא יַחֲזוּן וְלֹא שְׁמַעִין
 וְלֹא אֶכְלִין וְלֹא מְרִיחִין: כט וּבְקִשְׁתֶּם מִשֵּׁם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיךָ
 וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרֹשְׁנּוּ בְּכֹל לְבַבְךָ וּבְכֹל נַפְשֶׁךָ: וְתִתְבַּעֲוּן מִתַּמָּן
 יֵת דַּחְלָתָא דִּי אֱלֹהֵךָ וְתִשְׁכַּח אַרִי תְבַעֵי מִן קְדָמוּהֵי בְּכֹל לְבַבְךָ וּבְכֹל נַפְשֶׁךָ:

[עד כאן קורין כשחל ביום ג' או ה', וכשחל ביום א' מוסיפין לקרות פסוק ששי]

ל בַּצֹּר לָךְ וּמִצָּאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים
 וְשִׁבְתָּ עַד יְהוָה אֱלֹהֵיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ: כּד יִיעוּק לָךְ וְיִשְׁכַּחְנֶךָ כֹּל
 פְּתַגְמִיא הָאֵלִין בְּסוּף יוֹמִיא וְתַתּוּב לְדַחְלָתָא דִּי אֱלֹהֵךָ וְתִקְבַּל לְמִימְרָה:

להיות עדיס שהתריתי צכס: (כח) ועבדתם שם אלהים. כמרגומו, משאתם עוזדים
 לעזדיהס, כאילו אתם עוזדים להס:

נביאים (ירמיה ט)

ט על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו
 מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד
 בהמה נדרו הלכו: על טוריא אנא מרים קלי ובכי ומצוח ועל דירות
 מדברא אליא ארי צדיאו מבלי אנש דעדי ולא אשתמע קל בעירא בארעהון
 מעופא דשמא ועד בעירא אטלטלו גלו: י ונתתני את ירושלים לגלים
 מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב: ואמן
 נת ירושלים ליגרין מדור ירודין ונת קרויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב:
 יא מי האישי החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יהוה אליו
 ויגדה על מה אברה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר: מן
 גברא דחכים ויסבר נת דא ודאתמלל מן קדם יי עמיה ויתחינה על מן חרובת ארעא
 צדיאת כמדברא מבלי יתיב: יב ויאמר יהוה על עזבם את תורתני
 אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה: ואמר
 יי על די שקכו נת אוריית דיהבית קדמיהון ולא קבילו למימרי ולא הליכו בה:

רש"י

חמשים ושתיים שנה היו, ורמז לדבר ועד
 צהמה' תשונה צגימטריא נ"ב, והתשצון
 מכוון במסכת מגילה: (י) גג"ים. דגורין:
 (יא) מי [האישי] החכם. שיצין זאת,
 ומי הנציא אשר דבר פי ה' אליו: ויגידה.
 ומי יגיד על מה אצדה הארץ וצא כל
 הפורענות הזה:

(ט) על ההרים. על חורבן ההרים: ועל
 נאות מדבר. נוח רועים שצמדצרות.
 נאות ל' נוח, וכן נאות אלהים (תהלים פג)
 וכן לצימן נאות קודש (שם נג): נצתו. לשון
 איה, וכן נצתה: נדרו הלכו. סופן לילך,
 חמשים ושתיים שנה לא עבר איש ציהודה,
 מגלות נדקיהו עד פקודת כורש מלך פרס

יג וַיִּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרָרוֹת לְבָם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לְמַדּוּם
אֲבוֹתָם: וְאֵזְלוּ בְּתַר הַרְהוּר לְבַהוּן וּבְתַר בַּעֲלֵי דְאֵלֵיפִינוּן אֲבַהֲתַהוּן:

[עד כאן קורין כשחל ביום ג' או ה', וכשחל ביום א' מוסיפין לקרות פסוק ששי]

יד לָבֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵאַכִּילָם
אֶת הָעָם הַזֶּה לְעֵנָה וְהַשְׁקִיתִים מִי רֹאשׁ: בְּכֵן בְּדָנָן אָמַר יי צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי דְיִשְׂרָאֵל הָא אָנָּא מִיְתֵי עֵקָא עַל עֵמָא הָדִין מְרַר כְּגִידִין וְאַשְׁקִינוּן כֶּס דְלֹט
בְּרִישֵׁי חִיּוּן:

(יד) עֵנָה. עשז מר: מי ראש. ארס נחש:

כתובים (תהלים קלו)

א עַל נְהָרוֹת בְּבַל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן: עַל
נְהָרוֹתָא דְבָבֶל תִּמְן יִתִּיבְנָא לְחוּד בְּכִינָא כַּד הָוִינָא דְכָרִין יַת צִיּוֹן: ב עַל עַרְבִים
בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ כְּנִרוֹתֵינוּ: עַל עַרְבִין בְּמִצִּיעַתָּא תִּלְיֵן כְּנִרָא: ג כִּי שָׁם
שָׂאֲלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דְבְרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׂמֹחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר
צִיּוֹן: אַרוּם תִּמְן שִׁילוּ יִתְנָא בְּבִלְאֵי דְשְׁבוּי יִתְנָא לְמִימַר מְלִין דְשִׁירָא וּבְזֻזָּא עַל
עֶסַק חֲדָא אֲמַרִין שְׁבַחוּ לָנָא מִן שִׁירְתָּא דְהִוִּיתוּן אֲמַרִין בְּצִיּוֹן: ד אֵיךְ נָשִׁיר

רש"י

(א) עַל נְהָרוֹת בְּבַל שָׁם יִשְׁבְּנוּ. שְׂמֹחָה. מִיְי כְּלֵי זִמְרָה עַל שֶׁ שָׁם
כְּשִׁירְדֵנוּ לְגוֹלָה וְשָׂאֲלָם נְכוֹמְדִנְנָר שִׁשִּׁירוּ
לוֹ כְּמוֹ שֶׁהָיוּ מְשׁוֹרְרִין עַל הַדּוֹכָן: (ב) עַל
עַרְבִים. עַרְבֵי נַחֲלָה: (ג) וְתוֹלְלֵינוּ

לְפַתּוֹר תּוֹלְלֵינוּ אוֹיְבֵינוּ שֶׁהָם מֵהוֹלְלִים

את שיר יהוה על אדמת נָכַר: מן יד לואי אמרין היכדין נִשְׁבַח ית
 תושבֵּחָא דיי על ארעא חילוניתא: ה אם אִשְׁבַּחְךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁבַּח
 יְמִינִי: מתיבא קל רוחא דקודשא ואמרא דאין מנשינא ליה ירושלם אנשיה
 לימיני:

[עד כאן קורין כשחל ביום ג' או ה', וכשחל ביום א' מוסיפין לקרות פסוק ששין]

ו תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻבֵי אִם לֹא אִזְכְּרֵכִי אִם לֹא אֲעֲלֶה אֶת
 יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֹתִי: תִּדְבַּק לִישְׁנֵי לְמוֹרֵיגֵי אֵין לֹא אִדְכַּר יִתְכִּי
 אֵין לֹא אֲסִיק דְכָרְן יְרוּשָׁלַם עַל שְׂרוּי תְּדוֹת בֵּית שְׁמַשִּׁי:

ומשטים צנו לשון ומסוללי צי נשצנו אעלה את ירושלים. את זכרון
 (לעיל קצ): (ה) אם אשבחך ירושלים. אצל חורבנה אעלה להזכירו צראש כל
 ננסת ישראל חומרת כן: (ו) אם לא שמחתי:

משניות

לת"ב שחל ביום א' משניות מסדר זרעים:

רע"ב

ברכות פרק ג

א מי שמתו מוטל לפניו, פטור מקריאת
 שמע מן התפלה ומן התפליין. נושא המטה
 וחלופיהן וחלופי חלופיהן, את שלפני
 המטה ואת שלאחר המטה, את שלמטה
 צרף בהן פטורים, ואת שאין למטה צרף
 שלפני המטה. המזמנים לנשאה כשתגיע המטה אצלם: ואת שלאחר המטה.
 כלומר בין אותם שלפני המטה ובין אותם שלאחר המטה, אם המטה צריכה להם
 לשאתה, פטורים: ואת שאין למטה צרף בהן. כגון ההולכים ללוות את המת

רע"ב

לכבודו בלבד, חֲבִיבִין:
 אֵלֶי וְאֵלֵי פְטוּרִים מִן
 הַתַּפְּלָה. דְּלֹא דְאוּרִיתָא
 הִיא כְּמוֹ קְרִיאַת שְׁמַע.
 וְאִיכָא דְאִמְרֵי מִפְּנֵי שֶׁהִיא
 צְרִיכָה כְּוֹנָה יְתָרָה: ב
 לְהַתְחִיל וְלִגְמֹר. פְּרֻשָׁה
 אַחַת שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע:

בְּהֵן חֲבִיבִין. אֵלֶי וְאֵלֵי פְטוּרִים מִן הַתַּפְּלָה:
 ב קָבְרוּ אֶת הַמֵּת וְחִזְרוּ, אִם יְכוּלִין לְהַתְחִיל
 וְלִגְמֹר עַד שֶׁלֹּא יִגְיעוּ לְשׁוּרָה, יִתְחִילוּ.
 וְאִם לֹא, לֹא יִתְחִילוּ. הָעוֹמְדִים בְּשׁוּרָה,
 הַפְּנִימִים פְטוּרִים, וְהַחִיצוֹנִים חֲבִיבִין:

לְשׁוּרָה. שֶׁהֵיוּ עוֹשִׂים שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת סָבִיב הָאֵבֶל לְנַחְמוֹ בְּשׁוּבָם מִן הַקָּבֶר: וְאִם
 לֹא. שֶׁהֵיחָה הַדְּרָךְ קְרוֹב מִן הַקָּבֶר עַד הַמְּקוֹם שֶׁבוֹ עוֹשִׂים הַשׁוּרָה, וְאִין פְּנֵי
 לְהַתְחִיל וְלִגְמֹר עַד שֶׁלֹּא יִגְיעוּ לְשׁוּרָה: הַפְּנִימִים. הַרוֹאִים הָאֵבֶלִים: וְהַחִיצוֹנִים.
 שְׂאִינָם רוֹאִים פְּנֵי הָאֵבֶלִים:

לת"ב שחל ביום ג' משניות מסדר נשים:

רע"ב

סוטה פרק ט

יֵא מִשְׁבְּטָלָה סְנֵה־דְרִין, בְּמַלְהַ הַשִּׁיר מִבֵּית
 הַמִּשְׁבְּטָאוֹת, שְׁנֵאֲמַר (ישעיה כד) בְּשִׁיר
 לֹא יִשְׁתּוּ יַיִן וְגו': יב מִשְׁמַתּוֹ נְבִיאִים
 הָרֵאשׁוֹנִים, בְּטָלוּ אוּרִים וְתַמִּים. מִשְׁחַרְב
 בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בְּטָל הַשְּׁמִיר וְנִפְתַּת צוּפִים,
 וּפְסָקוּ אַנְשֵׁי אֲמִנָה, שְׁנֵאֲמַר (תהלים יב)
 הוֹשִׁיעָה ה' בִּי גִמֹר חֲסִיד וְגו'. רַבֵּן שְׁמַעוֹן
 יֵא מִשְׁמַתּוֹ נְבִיאִים הָרֵאשׁוֹנִים. כָּל הַנְּבִיאִים נִקְרְאוּ נְבִיאִים רֵאשׁוֹנִים, חוּץ מִחֲגִי
 זְכַרְיָה וּמְלָאכִי וְחִבְרִיָהן דְּאֶחָרֹנִים נִינְהוּ, שֶׁהֵיוּ בְּכַנְזֵי בֵּית שְׁנֵי: בְּטָל הַשְּׁמִיר. כְּמִין
 תּוֹלַעַת, בְּרִיתוֹ כְּשַׁעְרָה, שֶׁהֵיוּ מְרֵאִים אוֹתוֹ עַל הָאֲבָנִים הַרְשׁוּמוֹת בְּדִיו וְהָן נִבְקָעוֹת
 מֵאֲלִיָּהן, וְכוּ פִתְחוּ אֲבָנֵי הָאֶפֶוד וְהַחֲשׂוּן, דְּכְתִיב בְּהוּ בְּמִלְאוֹתָם, שֶׁהֵיוּ שְׁלֵמוֹת שֶׁלֹּא
 יִחְסְרוּ בָהֶם, אֲלֹא כּוֹתֵב עֲלֵיהֶן בְּדִיו וּמְרֵאָה לָהֶם שְׁמִיר עַל פְּנֵי הַדִּיו בַּחוּץ: וְנִפְתַּת
 צוּפִים. דְּבִשׁ הֵבֵא מִמְּקוֹם שֶׁשָּׂמוּ צִיפִּיאָה, וּמִשְׁבַּח מֵאֵד: וּפְסָקוּ אַנְשֵׁי אֲמִנָה.

יֵא סְנֵה־דְרִין. שֵׁם
 הַדִּינָים. וְנִקְרְאוּ סְנֵה־דְרִין
 שְׁשׁוֹנָאִים הַדְּרַת פְּנִים
 בְּדִין: בְּטָל הַשִּׁיר.
 דְּכְתִיב (איכה ה) זְקִנִים
 מִשְׁעַר שְׁבָתוֹ בַּחוּרִים
 מִנְּגִינְתָם, בְּזִמְן שֶׁבְטָלוּ
 הַזְקִנִים הַיּוֹשְׁבִים בְּשַׁעַר
 שֶׁהֵם הַסְנֵה־דְרִין, בְּטָלוּ
 הַבַּחוּרִים מִנְּגִינְתָם גַּם כֵּן:

רע"ב

אנשים שמאמינים בהקדוש ברוך הוא: יג הטְהֵרָה בַּטְּלָה אֶת הַטַּעַם. טְהֵרָה שְׁפֹסְקָה מִיִּשְׂרָאֵל, בַּטְּלָה טַעַם הַפְּרוֹת וְרִיחָם. שְׁבֻזְמָן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל טְהוּרִים וְעוֹסְקִים בַּטְּהֵרָה אִף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיָּה מְטַהֵר אֶת הַפְּרוֹת מִטַּעַם רַע וְרִיחַ רַע: מַעֲשֵׂר בַּטַּל שְׂמֹן דָּגָן. דְּמַעֲשֵׂר אֶקְרִי חֶלֶב, כְּדוֹכְתִּיב (בַּמִּדְבָּר יח) כֹּל חֶלֶב יִצְהַר: יד בַּפְּלִמוֹס שֶׁל אֶסְפְּסִינּוּס. חֵיל שֶׁהֵבִיא אֶסְפְּסִינּוּס עַל יְרוּשָׁלַיִם: גָּזְרוּ עַל עֲטוּרוֹת הַתְּנִינִים. הָיוּ עוֹשִׂים לַחֲתַנִּים עֲטוּרוֹת מֵאֶבֶן מֶלַח שֶׁהוּא צְלוּל

בְּן נַמְלִיאֵל אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אֵין יוֹם שְׂאִין בּוֹ קָלְלָה, וְלֹא יֵרֵד הַטַּל לְבִרְכָּה, וְנִטַּל טַעַם הַפְּרוֹת. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אִף נִטַּל שְׂמֹן הַפְּרוֹת: יג רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֱלֶעָזָר אוֹמֵר, הַטְּהֵרָה נִטְלָה אֶת הַטַּעַם וְאֶת הָרִיחַ. הַמַּעֲשָׂרוֹת נִטְלוּ אֶת שְׂמֹן הַדָּגָן. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, הַזְנוּת וְהַכְּשָׁפִים בָּלוּ אֶת הַכֹּל: יד בַּפְּלִמוֹס שֶׁל אֶסְפְּסִינּוּס גָּזְרוּ עַל עֲטוּרוֹת הַתְּנִינִים, וְעַל הָאָרוֹם. בַּפְּלִמוֹס שֶׁל טִיטוּס גָּזְרוּ עַל עֲטוּרוֹת כְּלוֹת, וְשֵׁלֹא יִלְמַד אָדָם אֶת בְּנוֹ יוֹנִית. בַּפְּלִמוֹס הָאֲחֵרוֹן גָּזְרוּ שֵׁלֹא תִצַּא הַכֹּלָה בְּאֶפְרַיִן בְּתוֹךְ הָעִיר, וְרַבּוֹתֵינוּ הִתִּירוּ שֶׁתִּצַּא הַכֹּלָה בְּאֶפְרַיִן בְּתוֹךְ הָעִיר:

כְּעִין הַבְּדֹלַח וְצוֹבְעֵין אוֹתָהּ בַּגְּפְרִית כְּעִין צִיּוּרִין שְׁקוּרִין נִי"ל. וְאֵית דְּמַפְרָשֵׁי עֲטוּרוֹת שֶׁל הַדָּס וְשֶׁל וָרֵד. וְשִׁנְיָהֶם אֶסוּרִים, וְאֵין מְתָר אֱלָא עֲטוּרוֹת שֶׁל קִנִּים: וְעַל הָאָרוֹם. עֲשׂוּי כְּמִין נֶפֶה שֶׁדְּפִנּוּתֶיהָ עֲגָלוֹת וְשׁוֹטְחִים עַל פִּיהָ עוֹר דֶּק וּמְכִין עָלָיו בְּמַקֵּל דֶּק וּמוֹצִיא קוֹל צְלוּל. וְכַלְעִ"ז קוֹרִין לוֹ טַבְּבוּרוֹ: עֲטוּרוֹת כְּלוֹת. כְּעִין עִיר עֲשׂוּיָהּ מִזְהָב: וְשֵׁלֹא יִלְמַד אָדָם אֶת בְּנוֹ יוֹנִית. פְּרוּשׁ, חֻכְמָה יוֹנִית. וְהֵם רְמִזִּים וְחִידוֹת שֶׁהָיוּ לַיּוֹנִים, וְלֹא הָיוּ מְכִירִים בָּהֶם אֱלָא הַרְגִּילִים בָּהֶם. וּבַגְּמָרָא מְפָרֵשׁ טַעַמָא מִשּׁוּם מַעֲשֵׂה שֶׁהָיָה (כְּשִׁיצָאוּ) [כְּשִׁצְרוּ] מִלְכֵי חַשְׁמוֹנַי זֶה עַל זֶה, הָיוּ אוֹתָן שְׁבֻפְנִים מְשֻׁלְשָׁלִים לְאוֹתָן שְׁבַחוּץ בְּכָל יוֹם דִּינִרְיִן בַּקֶּפֶה וּמַעֲלִין לָהֶן תְּמִידִין. הִיָּה שֵׁם זָקֵן אֶחָד, וְלַעֲזוֹ לָהֶם בְּחֻכְמָה יוֹנִית, כֹּל זְמַן שֶׁהֶם עֲסוּקִין בְּעִבּוּדָה אֵין נִמְסְרִין בְּיָדָם. אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁלְשָׁלוּ לָהֶם דִּינָרִים בַּקֶּפֶה וְהַעֲלוּ לָהֶם חֲזוּר. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה אָמְרוּ אֲרוּר אָדָם שֶׁיַּגְדֵּל חֲזוּר, וְאֲרוּר אָדָם שֶׁיִּלְמַד לְבָנוֹ חֻכְמָה יוֹנִית: בַּפְּלִמוֹס הָאֲחֵרוֹן. הוּא חֶרְבֵן הַבַּיִת. וְשֶׁל טִיטוּס נָמִי הוּא: בְּאֶפְרַיִן. כְּמוֹ אֶהֱל שֶׁל מַעֲלִין וְטִלְתוֹת מִזְהָבוֹת: וְרַבּוֹתֵינוּ הִתִּירוּ שֶׁתִּצַּא כֹּלָה בְּאֶפְרַיִן. מִשּׁוּם צְנִיעוּתָא. וְכֵן הִלְכָה:

רע"ב

מזו בְּמִלּוֹ מוֹשְׁלֵי מוֹשְׁלִים. כגון ממשלות שוועלים, דאָמרינן בסנהדרין (לח:) פי הוי דריש רבי מאיר בפרקא הוה דריש תלתא שמעתתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי: השקדנים. שוקדים על דלתות בית המדרש לילה ויום, כדאמרינן ביבמות (גג:) דאמר בן עזאי מה אעשה ונפשי חשקה בתורה: הדרשנים. שהיה בקי במדרש טעמי מקראות, כדאמר (ברכות יב:) ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא: בְּמִלּוֹ כבוד תורה. שהיה נתן לב לדרש על כל קוץ וקוץ (מנחות כח:). וזהו כבוד תורה גדול, שאין בה דבר לבטלה: בְּמִלּוֹ אנשי מעשה. שעושים מעשים מפלאים כדאמרינן

מזו מְשַׁמֵּת רַבִּי מֵאִיר, בְּמִלּוֹ מוֹשְׁלֵי מוֹשְׁלִים. מְשַׁמֵּת בֶּן עֲזַאי, בְּמִלּוֹ הַשְׁקָדָנִים. מְשַׁמֵּת בֶּן זוּמָא, בְּמִלּוֹ הַדְרָשָׁנִים. מְשַׁמֵּת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, פְּסָקָה מוֹכַח מִן הַעוֹלָם. מְשַׁמֵּת רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, בָּא גוֹכֵי וְרַבּוּ צְרוּת. מְשַׁמֵּת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, פְּסָק הַעֶשֶׂר מִן הַחֲכָמִים. מְשַׁמֵּת רַבִּי עֲקִיבָא, בְּמִלּוֹ כְבוֹד הַתּוֹרָה. מְשַׁמֵּת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוּסָא, בְּמִלּוֹ אֲנָשֵׁי מַעֲשָׂה. מְשַׁמֵּת רַבִּי יוֹסִי קַמְנוּתָא, פְּסָקוּ חֲסִידִים. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ קַמְנוּתָא, שֶׁהָיָה קַמְנוּתָן שֶׁל חֲסִידִים. מְשַׁמֵּת רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זְבַאי, בְּמִלּוֹ זֵיו הַחֲכָמָה. מְשַׁמֵּת רַבִּי גַּמְלִיאֵל הַזְּקֵן, בְּמִלּוֹ כְבוֹד הַתּוֹרָה וּמִתָּה טַהָרָה וּפְרִישׁוּת. מְשַׁמֵּת רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן פֶּאֲבִי, בְּמִלּוֹ זֵיו הַבְּהֻנָּה. מְשַׁמֵּת רַבִּי, בְּמִלּוֹ עֲנוּה וְיִרְאַת חַטָּא. רַבִּי פְּנַחֵם בֶּן יֵאִיר אֹמֵר, מְשַׁחֲרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בּוֹשׁוּ חֲבָרִים וּבְנֵי חוּרִין, וְחַפּוּ רֵאשִׁים, וְנִדְרְדְּלוּ אֲנָשֵׁי מַעֲשָׂה,

בתעניות (כה). יאמר לחמץ וידלק, ולעזים להביא זאבים בקרניהם: קַמְנוּתָם שֶׁל חֲסִידִים. שֶׁהָיוּ הַחֲסִידִים הוֹלְכִים וּמִתְקַטְנִין, וְהוּא הָיָה מִקְטַנְיָהוּ וְסוּפָן: מְשַׁמֵּת רַבִּי גַּמְלִיאֵל הַזְּקֵן בְּמִלּוֹ כְבוֹד הַתּוֹרָה. שֶׁעַד שָׁמַת הוּא, הָיָה בְּרִיאוֹת בְּעוֹלָם, וְהָיוּ לוֹמְדִים תּוֹרָה מֵעַמֵּד (מגלה כא), וּמְשַׁמֵּת בָּאת תְּשׁוּת כַּח לְעוֹלָם וְהַתְּחִילוּ לְלַמֵּד מִיֵּשֶׁב. וְזֶהוּ בְּמִלּוֹ כְבוֹד תּוֹרָה: מְשַׁמֵּת רַבִּי בְּמִלּוֹ עֲנוּה. תְּלַמִּידָיו שֶׁל רַבִּי הוֹסִיפוּ וְכָתְבוּ זֶה בַּמִּשְׁנָה:

וּנְבָרוּ בְעֵלֵי רוּזַע וּבְעֵלֵי לְשׁוֹן, וְאִין דּוֹרֵשׁ וְאִין מְבַקֵּשׁ, וְאִין שׂוֹאֵל,
עַל מִי לָנוּ לְהַשְׁעֵן, עַל אֲבִינוּ שְׂבַשְׂמִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אָמַר,
מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שָׂרוּ חַבִּימָיָא לְמַהוּי כְּסַפְרֵיָא, וְסַפְרֵיָא
כְּחֻזָּא, וְחֻזָּא כְּעַמָּא דְאַרְעָא, וְעַמָּא דְאַרְעָא אֱוִלָא וְדַלְדָּלָה, וְאִין
מְבַקֵּשׁ, עַל מִי יֵשׁ לְהַשְׁעֵן, עַל אֲבִינוּ שְׂבַשְׂמִים:

לת"ב שחל ביום ה' משניות מסדר קדשים:

רע"ב

ערכין פרק ג

ה גָּזַר דִּין. שְׁלֵא לִפְנֵס
לְאַרְץ: זֶה עֵשֶׂר פְּעֻמִּים.
גְּבִי מְרַגְלִים כְּתִיב, דְּמִשְׁמַע
עַל זֶה נִתְחַתֵּם גָּזַר דִּין:

ה שְׁלֵא נְחַתֵּם גָּזַר דִּין עַל אֲבוֹתֵינוּ בְּמִדְבָּר
אֱלֵא עַל לְשׁוֹן הָרַע שְׁנֵאמַר (במדבר יד), וַיִּנְסוּ
אֹתִי זֶה עֵשֶׂר פְּעֻמִּים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

אם רוצה ללמוד 'פרק' כמידי יום (ובפרט כשחל ביום ה' שלא מצאנו משנה שלימה מדברים המותרים) ילמד פרק אלו מגלחין וכדנפסק בשו"ע תקנ"ד ס"ב שמותר ללמדו בת"ב:

רע"ב

מועד קטן פרק ג

א וְאֵלֹו מְנַלְחִין בְּמוֹעֵד, הַבָּא מִמְדִּינַת הַיָּם,
מִמְדִּינַת הַיָּם בְּמוֹעֵד, שְׁלֵא
הָיָה לוֹ פְּנָאֵי לְגַלְחָה קִדְּם
הַמוֹעֵד. וְהוּא שְׁפָרֵשׁ
לְסַחֲוֶה אוֹ לְדַבֵּר הַצָּרִיךְ,
אֲבָל אִם לֹא פָרֵשׁ אֱלֵא
לְטִיּוֹל בְּעֶלְמָא אָסוּר: וְהַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאָסוּרִין. וְאֶפְלוּ חֲבוּשׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל, שְׁהָיָה
מְנִיחוֹ לְגַלְחָה, לְפִי שְׁהָיָה בְּצַעַר: וּמְנַדָּה. שְׁהִתִּירוּ לוֹ נְדוּיוֹ בְּמוֹעֵד, וְקִדְּם הַמוֹעֵד לֹא
הָיָה יָכֵל לְגַלְחָה, דְּמְנַדָּה אָסוּר בְּתַסְפָּרְתָּ: וּמִי שֶׁנִּדְרָה. שְׁלֵא לְגַלְחָה, וְלֹא מִצָּא חֶכֶם
שְׁיִתִּיר לוֹ נְדָרוֹ קִדְּם הַמוֹעֵד. אִי נְמִי לֹא מִצָּא פֶתַח לְחַרְטָה אֱלֵא בְּמוֹעֵד: וְהַנְּזִיר.
שְׁהִשְׁלִים נְזִירוֹתוֹ בְּמוֹעֵד: הֵכִי גְרָסִינָן, וְהַמְּצַרֵּעַ הַעוֹלָה מִטְּמֵאָתוֹ לְטַהֲרָתוֹ. אִם

א וְאֵלֹו מְנַלְחִין בְּמוֹעֵד, הַבָּא מִמְדִּינַת הַיָּם,
מִמְדִּינַת הַשְּׁבִינָה, וְהַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאָסוּרִין,
וְהַמְנַדָּה שְׁהִתִּירוּ לוֹ חֲכָמִים, וְכֵן מִי
שֶׁנִּשְׂאֵל לְחֶכֶם וְהִתֵּר, וְהַנְּזִיר, וְהַמְּצַרֵּעַ
לְטִיּוֹל בְּעֶלְמָא אָסוּר: וְהַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאָסוּרִין. וְאֶפְלוּ חֲבוּשׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל, שְׁהָיָה
מְנִיחוֹ לְגַלְחָה, לְפִי שְׁהָיָה בְּצַעַר: וּמְנַדָּה. שְׁהִתִּירוּ לוֹ נְדוּיוֹ בְּמוֹעֵד, וְקִדְּם הַמוֹעֵד לֹא
הָיָה יָכֵל לְגַלְחָה, דְּמְנַדָּה אָסוּר בְּתַסְפָּרְתָּ: וּמִי שֶׁנִּדְרָה. שְׁלֵא לְגַלְחָה, וְלֹא מִצָּא חֶכֶם
שְׁיִתִּיר לוֹ נְדָרוֹ קִדְּם הַמוֹעֵד. אִי נְמִי לֹא מִצָּא פֶתַח לְחַרְטָה אֱלֵא בְּמוֹעֵד: וְהַנְּזִיר.
שְׁהִשְׁלִים נְזִירוֹתוֹ בְּמוֹעֵד: הֵכִי גְרָסִינָן, וְהַמְּצַרֵּעַ הַעוֹלָה מִטְּמֵאָתוֹ לְטַהֲרָתוֹ. אִם

רע"ב

חל שביעי שלו במועד
מתר בתספרת, דכתיב
(ויקרא יד) ביום השביעי
יגלח את כל שערו. ויגלח
דנתק לא חשיב, שאינו
אלא דבר מעט שמגלח
סביב הנתק. וטעמא
דאסור ללך אדם לגלח
במועד חוץ מאלו
השנויים במשנה, כדי
שלא יכנונו לגלח בתוך
המועד שהם בטלים בו
ממלאכה, ויבא יום טוב
ראשון של רגל כשהם
מגולים. והיינו טעמא נמי

העולה מטמאתו לטהרתו: ג ואלו מכבסין
במועד, הפא ממדינת הים, ומבית השביה,
והיוצא מבית האסורים, והמנדה שהתירו
לו חכמים, וכן מי שנשאל לחכם והתר,
מטפחות תידיים ומטפחות הספרים
ומטפחות הספג, תזבין והזבות והנדות
והיולדות, וכל העולין מטמאה לטהרה,
תרי אלו מתרין. ושאר כל אדם, אסורין:
ג ואלו בותבין במועד, קדושי נשים, גטין
ושוברין, דיתיקי, מתנה ופרוזבולין, אנרות

דאסרו הכבוס במועד: ג ומי שנשאל לחכם. שנדר שלא לכבס בגדיו, ונשאל
לחכם במועד והתיר לו נדרו: ומטפחות ידים. שמנגבים בהם ידים בשעת אכילה:
ומטפחות ספרים. כסות שנותנים הספרים למסתפר בין כתפיו מפני השער.
וכשבא לגלח לאלו השנויים במשנה שהן מתרין לגלח במועד צריך לכבסה תמיד:
מטפחות הספגין. שמנגבין בהן כשיוצאין מן המרחץ: וכף העוליים מטמאה
לטהרה. במועד, מתרים לכבס בגדיהם. וכלי פשתן אפלו של כל אדם מתר לכבסן
במועד, מפני שהן צריכין כבוס תדיר, ואפלו המכבסים ערב הרגל מטנפי מיד
וצריכים כבוס בתוך הרגל, הלכך לא גזרו בהו. ומי שאין לו אלא חלוק אחד, אפלו
שאינו של פשתן מתר לכבס במועד, והוא שעומד ערום בשעת כביסתו עם אזור
במתניו בלבד לכסות בשר ערוה, שזה מוכיח שאין לו אלא החלוק הזה שהוא
מכבס בלבד: ג קדושי אשה. כותב על הניר או על החרס הרי את מקדשת לי,
ומקדש בו האשה אף על פי שאין בו שוה פרוטה. ולפיכך מתר לכתב במועד,
שמותרא שמא יקדמנו אחר, והוה ליה דבר האבד: גטין. שרוצה לצאת בשירא,
ואם אינו כותב עכשיו תשאר זאת עגונה: ושוברים. שאם יאמר הלוה לא אפרע
חובך אם אין לי שובר ממך, שומעין לו, וליך לזרכו, ונמצא זה מפסיד את מעותיו:
דיתיקי. מתנת שכיב מרע. ופרוש דיתיקי, דא תהא למיקם ולהיות, שדברי שכיב
מרע ככתובין וכמסורין דמו: מתנה. מתנת בריא. ואי לא כתיב להו מפסיד
המקבל, דשמא יחזר בו הנותן: ופרוזבולין. שלא תשמט שביעית ויפסיד את

רע"ב

הימנו גזרת שלשים, דהינו אסור תספרת, ומנה אחר הרגל שלשים יום עם השלשה שעברו כבר מן השלשים. ופסק הלכה, שהקובר את מתו אפלו שעה אחת קדם הרגל

שמונה, בטלה הימנו גזרת שלשים מפני שאמרו, שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקין ואינן עולין: ורבי אליעזר אומר, משחרב בית המקדש, עצרת בשבת. רבן

בטלה ממנו גזרת שבועה: שמונה. ימים קדם הרגל, הואיל ונכנס אחד מימי הגלות קדם לרגל, אתי רגל ומבטל את השאר לגמרי: שבת עולה. שבת שבימי אכלו עולה למנין שבועה: ואינה מפסקת. שאינה מבטלת את השאר, אלא יושב ומתאבל אחר שבת: הרגלים מפסיקין ואינם עולים. אם נהג אכלות קדם הרגל, הרגל מפסיק ומבטל גזרת שלשים. ואם לא נהג אכלות קדם הרגל אלא התחיל אכלותו ברגל, אין ימי הרגל עולים למנין שבועה, אבל עולין למנין שלשים. וטעמא דשבת עולה לחשבון שבועת ימי אכלות, משום דדברים שבצנעה נוהג בה, כגון תשמיש המטה, ופריעת הראש, שאסור בגלוי הראש, ורחיצה בחמין, שהאכל אסור בהן בשבת. אבל הרגל אין שום דין מדיני אכלות נוהג בו, לפיכך מפסיק לגמרי. ואם לא חל אכלות כלל קדם הרגל, כגון שנקבר המת בתוך הרגל, אינו עולה למנין שבועה, ומתחיל למנות שבועה אחר הרגל: ומשחרב בית המקדש. דאין לעצרת תשלומין כל שבועה לקרבן, בטלה ליה תורת הרגל, והוי כשבת שאינה מפסקת. אבל בזמן המקדש שמי שלא חג ביום ראשון של עצרת היה חוגג והולך כל שבועה, כחג המצות, היה עצרת כחג המצות אף לענין אכלות. ומסקנא דמלתא לענין פסק ההלכה, דעצרת בזמן הזה כרגלים, וראש השנה ויום הכפורים כרגלים. ומי שמת לו מת קדם אחד מאלו שעה אחת, בטלה ממנו גזרת שבועה. ואם מת שבועה ימים קדם אחד מימים טובים אלו, בטלה ממנו גזרת שלשים. ומי שמת לו מת שעה אחת קדם חג הסוכות בטלה ממנו גזרת שבועה כדאמרן, ושבעת ימי הרגל עולין למנין שלשים. ואף על גב דתנן רגלים מפסיקין ואינן עולין, אין עולין למנין שבועה, אבל עולין למנין שלשים, הרי ארבעה עשר יום, ושמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו, ונחשב פאלו הוא שבועה ימים, הרי עשרים ואחד יום, מונה עוד תשעה ימים עד שלשים ודיו. וגזרת שבועה דאמרן הוא שאכל כל שבועת הימים אסור ברחיצה בחמין אפלו מקצת גופו, ובצונן כל גופו, ואסור בכבוס בגדיו, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ובכשית מלאכה, ובשאיילת שלום. וחיב בעטפת הראש, ובכפית המטה, שתהיינה כל המטות שבביתו כפויות על גבי קרקע וישן בהם ולא על מטה זקופה, ואסור לטל צפרניו בכלי, ולא שער שפמו

רע"ב

נמליאל אומר, ראש השנה ויום הכפורים, כרנלים. וחקמים אומרים, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרנלים, ראש השנה ויום הכפורים בשבת: ז אין קורעין ולא חולצין, ואין מברין, אלא קרוביו של מת, ואין מברין אלא על מטה וקופה. אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון, אלא בסלים. ואין אומרים ברפת אבלים במועד, אבל עומדין ובנים, ולא יאחה הקרע שעליו: ז אין קורעין. במועד, אלא קרוביו של מת. לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו ולאשתו, אלו שבעה מתים שחיב להתאבל עליהם. ועל שאר קרובים שאינו חיב להתאבל עליהם אין קורעין עליהם במועד. ולא אמרן אלא שאינו חכם או אדם כשר ובעל מעשים. אבל חכם שמת, הכל קרוביו, והכל קורעין עליו אפלו במועד. וכן על אדם המחזק בכשרות וחסידות. וכל העומד בשעת יציאת נשמה על כל אדם מישראל, חיב לקרע ואפלו במועד. וקריעה על אביו ועל אמו היא בכל בגדיו עד שמגלה את לבו, וקורע בידו ומבדיל שפת הבגד העליונה, וקורע מבחוץ, שאינו מכניס ידו תחת בגדיו כשהוא קורע, ושולל לאחר שלשים יום, ואינו מאחה לעולם. וכן על רבו שלמדו תורה. אבל על כל שאר קרוביו קורע טפח מן הבגד העליון לבד, וקורע בכלי אם ירצה, ואינו צריך להבדיל השפה, ויש לו להכניס ידו תחת בגדיו כשהוא קורע, ושולל לאחר שבעה, ומאחה לאחר שלשים. ואין קריעה אלא מעמד: ולא חולצים במועד. תליצת כתר, שזרועותיהן וכתפיהן מגלות: ולא מברין. סעודה ראשונה, שאבל אסור לאכל משלו, ורגילים להברותו ברחובה של עיר, ובמועד אין מברין אלא קרוביו בתוך ביתו: ואין מברין אלא על מטות וקופות. ואפלו בתוך ביתו אין מברין אותו על מטות כפניות, שרגילין בשאר ימות השנה כל קרוביו ומי שלבו גס בו לאכל עמו על מטה כפוייה לארץ, ובמועד אין מברין אלא על מטות וקופות: ואין מוליכין. הסעודה לבית האבל: לא בטבלא. לא בברך כבוד: ולא באסקוטלא. כמין שלחן קטן של כסף או של זהב או של זכוכית. ואני שמעתי קערה של כסף, שפן בלע"ז קורין לקערה שקודיל"א: אלא בסליון. של ערבה קלופה. שלא לביש

רע"ב

העניינים שבאין להברות שאין להם טבלא ואסקוטלא: ופוטריין את הרבים. נותנים להם רשות לילך מיד: ח אין מניחין את המטה. של מת: ברחוב. במועד: דעו"ם. אפלו בחל, דכתיב (במדבר כ) ותמת שם מרים ותקבר שם, סמוך למיתה קבורה: מטפחות. מספקות כף אל כף: רבי שמעון אומר כו'. ואין הלכה כרבי שמעון: ט ואשה רעותה קינה. ומדכתיב ולמדנה, אלמא קינה, אחת אומרת וחברתה עונה: אב"ל לעתיד לבא אומר בלע המות לנצח.

בשורה ומנחמין ופוטריין את הרבים: ח אין מניחין את המטה ברחוב, שלא להרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם, מפני הכבוד. נשים במועד מענות, אבל לא מטפחות. רבי ישמעאל אומר, הסמוכות למטה, מטפחות: ט בראשי חדשים, בחנכה ובפורים, מענות, ומטפחות בזה ובזה, אבל לא מקוננות. נקבר המת לא מענות ולא מטפחות. איזהו ענוי, שכלן עונות באחת. קינה, שאחת מדברת וכלן עונות אחריה, שנאמר (ירמיה ט), ולמדנה בנתיכם נחי, ואשה רעותה קינה. אבל לעתיד לבא הוא אומר (ישעיה כה), בלע המות לנצח, ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו': שיבלע הקדוש ברוך הוא את המות, וכלן עונות שירה, שאין מיתה ואין דמעה. ונקטינן להאי קרא הקא, משום אל תעמד בדבר רע [לכן ראה לסיים בטוב]:

גמרא

תענית דף ל

רש"י

תנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות אסור באכילה ובשתיה. בני אסור נהגין צאלל דקא חשיב נמי איסורים שנוהגין צו לצד מהני דנהיגי צאלל רחילה סיכה ונעילה

כו': ואסור לקרות בתורה כו'. דכמיז צהו משמחי לכו:

רש"י

במקום שאינו רגיל
לקרות. לכיון ללא
ידע אית ליה לערא: בין
תנור לכיריים. מקום
מנוול טעמיה: אינו
רואה סימן ברכה.
מאותה מלאכה:

במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות,
אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות
ושונה במקום שאינו רגיל לשנות, וקורא
פקינות באיוב ובדברים הרעים שפירמיה,
ותינזקות של בית רבן בטליון, משום שנאמר
'פקודי ה' ישירים משמחי לב'. רבי יהודה אומר
אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו
רגיל לשנות, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים
שפירמיהו, ותינזקות של בית רבן בטליון בו, משום שנאמר פקודי
ה' ישירים משמחי לב' (וכו'). אומר רב יהודה אומר רב, כך היה
מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי, ערב תשעה באב מביאין לו
פת חרבה במלח ויושב בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון
של מים ודומה כמי שמתו מופל לפניו. תנן התם, מקום שנהגו
לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין
עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים, רבן שמעון בן גמליאל
אומר לעולם יעשה כל אדם עצמו בתלמיד חכם. תנא נמי הכי,
רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו בתלמיד
חכם כדי שיתענה. תנא אידך, רבן שמעון בן גמליאל אומר כל
האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה ביום הכפורים,
רבי עקיבא אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן
ברכה לעולם, וחכמים אומרים כל העושה מלאכה בתשעה באב
ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה שנאמר 'שמחו את
ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים

רש"י

עֲלֶיהָ, מִכָּאן אָמְרוּ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עַל יְרוּשָׁלַיִם
 זֹכֶה וְרוֹאֶה בְּשִׂמְחָתָהּ וְשִׂאִינֹו מִתְאַבְּלֵי עַל
 יְרוּשָׁלַיִם אֵינֹו רוֹאֶה בְּשִׂמְחָתָהּ (תִּנְיָא נְמִי
 הָבִי) וְכָל הָאוֹכֵל בְּשָׂר וְשׂוֹתָהּ יֵין בְּתַשְׁעָה
 בָּאֵב עֲלֵיו הַכֶּתוּב אוֹמֵר 'וְתִהְיֶי עֲוֹנוֹתֶם עַל
 עֲצֻמוֹתֶם':

ואם רוצה ללמוד גמ' מהסדר המכוון לאותו יום יוסיף כדלהלן:

לת"ב שחל ביום א' גמ' מסדר זרעים:

ברכות דך ג.

אָמַר רַב יִצְחָק בַּר שְׁמוּאֵל מִשְׁמִיחַ דְּרַב, שְׁלֹשׁ מִשְׁמֵרוֹת הָיוּ הַלְיָלָה,
 וְעַל כֵּן כָּל מִשְׁמֵר וּמִשְׁמֵר יוֹשֵׁב הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשׂוֹאֵג בְּאָרֵי וְאוֹמֵר
 אוֹי שְׁהַחֲרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי וְשָׂרַפְתִּי אֶת הַיִּכְלִי וְהַגְּלִיתִי אֶת בְּנֵי לְבִין
 אוֹמוֹת הָעוֹלָם. תִּנְיָא אָמַר רַבִּי יוֹסִי, פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְחַלֵּף בְּדַרְדָּר
 וְנִבְנַסְתִּי לְחֹרֶבָה אַחַת מִחֹרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם לְהַתְּפִלֵּל בָּא אֵלָיְהוּ
 זְכוּר לְטוֹב (וְכוּ'), וְאָמַר לִי בְנֵי מַה קוֹל שְׂמַעְתָּ בְּחֹרֶבָה זוֹ, וְאָמַרְתִּי
 לוֹ שְׂמַעְתִּי בַת קוֹל שְׂמַנְהַמַּת בְּיוֹנָה וְאוֹמַרְת אֵוִי שְׁהַחֲרַבְתִּי אֶת
 בֵּיתִי וְשָׂרַפְתִּי אֶת הַיִּכְלִי וְהַגְּלִיתִי אֶת בְּנֵי לְבִין הָאוֹמוֹת, וְאָמַר לִי
 חַיִּיךָ וְחַיִּי רַאשְׁיךָ לֹא שָׁעָה זוֹ בְּלִבְךָ אוֹמַרְת כִּךָ אֶלָּא בְּכָל יוֹם וַיּוֹם
 שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים אוֹמַרְת כִּךָ:

לת"ב שחל ביום ג' גמ' מסדר נשים :

גיטין דף נו :

רש"י

זו אשה. הורגנו כל
 היום: האמרת. ייחלת:
 גושפנקא. חותמי
 שורתי טבעה זו כדי
 שמהא נראה משתחוה לה:
 הרמנא דמלכא. שולטנות
 המלך קבל עליו לעשות:

'בִּי עֲלִידָה הִרְגֵנוּ כָּל הַיּוֹם נַחֲשָׁכְנוּ כְּצֵאֵן מִבְּחַה' [ו] רַב יְהוּדָה אָמַר זֶה אִשָּׁה וְשִׁבְעָה בְּנֵיהָ אֲתִיּוּהוּ לְקַמָּא לְקַמִּיה דְּקִיסָר, אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה 'אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ' אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ לְקַמִּיה דְּקִיסָר, אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרַיִם עַל פְּנֵי אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים, אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה 'זוֹבַח לְאֱלֹהִים יָחֲרָם', אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים, אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד', אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים, אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה 'וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבּוֹת אֵל לִבְכֹּד כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד' אֲפָקוּהוּ וְקַטְלוּהוּ. אֲתִיּוּהוּ לְאִידֶךָ אָמְרוּ לִיה פִּלַּח לְעִבּוּדַת פּוֹכְבִּים, אָמַר לָהּוּ פְּתוּב בְּתוֹרָה 'אֵת ה' הָאֲמַרְתָּ וְגו' וְה' הָאֲמִירְךָ הַיּוֹם' כְּכֹר נִשְׁפָּעְנוּ לְחֻקְדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא שְׂאִין אָנוּ מַעֲבִירִין אוֹתוֹ בְּאֵל אַחֵר וְאֵף הוּא נִשְׁפָּע לָנוּ שְׂאִין מַעֲבִיר אוֹתָנוּ בְּאוֹמָה אַחֲרָת, אָמַר לִיה קִיסָר אִישְׁדִּי לָךְ גּוֹשְׁפִּנְקָא וְגַחֲזִין וְשָׁקְלִיה כִּי חִיבִי דְלִימְרוּ קַבִּיל עֲלִיהָ הִרְמָנָא דְמִלְכָא, אָמַר לִיה חֲבַל עֲלֶיךָ קִיסָר חֲבַל עֲלֶיךָ קִיסָר עַל כְּבוֹד עֲצֻמְךָ כֶּף עַל כְּבוֹד הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא עַל אַחַת

בְּמַה וּבְמַה, אִשְׁקוּהוּ לְמִיּוֹמְלֵיהָ אֲמָרָה לְהוֹ אִימִיה יִהְיוּהוּ נִיחָלִי
וְאִינְשִׁיקֶיהָ פּוֹרְתָא, אֲמָרָה לוֹ, בְּנִי, לָכוּ וְאָמְרוּ לְאַבְרָהָם אֲבִיכֶם
אֲתָה עֲקָדְתָּ מִזְבַּח אֶחָד וְאֲנִי עֲקָדְתִּי שְׁבַעַת מִזְבְּחוֹת. אֵף הִיא עָלְתָה
לִבִּי וְנִפְלָה וּמִתָּה יֵצֵתָה בַת קוֹל וְאֲמָרָה 'אִם הַפְּנִים שְׂמַחְתָּה':

לת"ב שחל ביום ה' גמ' מסדר קדשים:

מנחות דך נג:

רש"י

עשותה המזימותה.
כל מעשיהם צמוד
ובכוונה: יעברו
מעליו. שהעצור
מעליהם מילה: כי
רעתיכי אז תעלוזי.
בשעת עלייתם מחזיקין
יותר זרעם ולא חוזרין
בהן: זית רענן. סמוך
להוא קרא דמה לידיד:
זית אחריתו בסופו.
שנעו עכשיו ואינו טוען
עד זמן גדול ואחר כך
טוען פירות הרבה ליטע
אחרנית שאין מתבטל
מעט מעט כשאר חילנות
אלא צופו כולן יחד:

א"ר יצחק, בשעה שחרב בית המקדש מצאו
הקב"ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש,
אמר לו 'מה לידידי בביתי' (ירמיה יד, טו), אמר לו
על עסקי בני באתי. א"ל בנך חטאו ונלו, אמר
לו שפא בשוגג חטאו, א"ל 'עשותה המזומתה'.
אמר לו שפא מעומן חטאו, א"ל 'הרבים'. [א"ל]
היה לך לזכר [להם] ברית מילה, א"ל 'ובשר
קודש יעברו מעליך', א"ל שפא אם המתנת להם
היו חוזרין בתשובה, א"ל 'כי רעתכי אז תעלוזי'.
מיד הניח ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה וא"ל
שפא חם ושלום אין להם תקנה, יצתה בת קול
ואמרה לו 'זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך'
מה זית זו אחריתו בסופו אף ישראל אחריתו
בסופן (וכו). וא"ר יוחנן למה נמשלו ישראל
לזית לומר לך מה זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י פתיתו אף ישראל

אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורים:

זוהר

זוהר חרש איכה נג: - נד.

ביאור

שלחו להם בני בבל לבני ארץ הקודש, לנו ראוי לבכות לנו ראוי לעשות הספד, על חורבן בית אלקיננו, על שנתפזרנו בין העמים, ויש לנו לפתוח ההספד ולפרש האלפא ביתא שרבוץ העולם שלח להספד חורבן ביתו. (היינו מגילת איכה).

שלחו להם בני ארץ הקודש, אמת היא שאתם נתפזרתם בין העמים ואתם מחוץ לארץ הקדושה וראוי לכם לבכות עליכם ועל עצמכם, שיצאתם מאור לחושך, כעבד היוצא מבית אדונו, אבל לנו יש לנו לבכות ולעשות הספד, ולנו שלח הקב"ה ספר ההספד! שאנו בני המלכה ואנו מבני ביתה ויודעים כבוד אדון העולם, לנו ראוי לבכות ולפרש אלו האלפא ביתות! ואנו יתומים בלא אב ואם, והעינים מסתכלות לכותל ביתה של אמנו - והנה נחרב - ולא מצאנו אותה, שהיתה מינקת אותנו בכל יום בימים הראשונים המבחר שלה, והיתה מנחמת

שִׁלְחוּ לְהוּ בְנֵי בָבֶל לְבְנֵי אֶרְעָא קְדִישָׁא, לְן יְאוּת לְמַבְּבֵי, לְן יְאוּת לְמַעְבַּד הַסְפָּדָא עַל חוֹרְבַן בֵּית אֱלֹהֵנָא, וְעַל דְּאַתְבַּדְרָנָא בֵּינֵי עַמְמֵינָא, וְאִית לְן לְמִיפְתַּח הַסְפִּידָא, וּלְפָרְשָׁא אֲלִפְ"א בֵּיתָא, דְּשִׁלַּח מְאָרֵי עַלְמָא לְהַסְפִּידָא דְּחוֹרְבַן בֵּיתָהּ.

שִׁלְחוּ לְהוּ בְנֵי אֶרְעָא קְדִישָׁא, יְאוּת דְּאַתוֹן אַתְבַּדְרַתוֹן בֵּינֵי עַמְמֵינָא, וְאַתוֹן לְבַר מְאָרְעָא קְדִישָׁא, וְיְאוּת לְכוּ לְמַבְּבֵי עַלְיִיכוּ וְעַל גְּרַמְיִיכוּ, דְּנַפְקַתוֹן מְנַהוּרָא לְחֻשׁוּכָא, פְּעַבְדָּא דְּנַפִּיק מְבֵי מְאָרִיהָ. אָבַל אֲנִן אִית לְן לְמַבְּבֵי וְלְמַעְבַּד הַסְפִּידָא, וְלְן שְׂדֵר קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא סְפָרָא דְּהַסְפִּידָא, דְּאֲנִן בְּנֵהָא דְּמְטְרוֹנִיתָא, וְאֲנִן מַבְּבֵי בֵּיתָהּ, וְיִדְעִין יְקָרָא דְּמְאָרֵי עַלְמָא. וְלְן יְאוּת לְמַבְּבֵי, וּלְפָרְשָׁא אִינוֹן אֲלִפְ"א בֵּיתֵינָן. וְאֲנִן יְתַמִּין בְּלֹא אָבָא וְאִמָּא, וּמְסַתְּכְלִין עַיִינֵין לְכוּתְלֵי בֵּיתָא דְּאִימְנָא, וְהָא אַתְחַרְב, וְלֹא אֲשַׁכְחָנָא לָהּ. דְּהוֹת יְנַקָּא לְן בְּכָל יוֹמָא, בְּיוֹמֵין קְדָמָיִן, מְשַׁפִּירוּ דִּילָהּ. וְהוֹיִת נַחֲמִית

לָן, וּמְמַלֵּית עַל לְבָנָא, כְּאַמָּא לְבָרָה.
 כְּמָה דְאַתְּ אָמַר (ישעיהו 10) כְּאִישׁ אֲשֶׁר
 אָמַר תְּנַחֲמֵנוּ וְגו'. וְהִשְׁתָּא אֶסְתַּכְּלֵן
 עֵינַיִן לְכָל סֵטֶר, וְאַתֵּר בֵּית מוֹתְבָא
 דְּאִימָנָא אֲתַבְּלֵל, וְהָא אֲתַחֲרַב. נְבִיטֵשׁ
 רִישָׁא לְכוֹתְלֵי בֵּיתָא וּמוֹתְבָה. מֵאן
 יִנְחַם לָן, וּמֵאן יִמְלַל עַל לְבָנָא, וְיִגִּין
 עֲלֵנָא קָמִי מְלָכָא. כַּד הוּיִנֵן חֲטָאן קָמִי
 אַבוּנָא, וְסֻלֵּיק רְצוּעָא לְאַלְקָאָה לָן,
 אִיְהִי קִיּוּמָת לְקָמָן, וּמְקַבְּלַת מְלַקְיוּתָא
 דְּמְלָכָא, בְּגִין לְאַגְנָא עֲלֵנָא. כְּמָה דְאַתְּ
 אָמַר (שם נג) וְהוּא מַחֲלֵל מִפְּשָׁעֵינוּ
 מְדַכָּא מְעוֹנוֹתֵינוּ וְגו' וּבַחֲבֵרְתוֹ נִרְפָּא
 לָנוּ. וְהִשְׁתָּא אִימָא לִית לָן, וְוִי. וְוִי
 לָן, וְוִי לְכוּ. לָן יְאוּת לְמַבְכֵּי, לָן יְאוּת
 לְמַסְפַּד, לָן יְאוּת לְפִתְרָא אֵינוּן מִיְלִין
 דְּמִרְרוּ, לְאוּדְעָא לְהוּ, לְאַיְנוּן דִּידְעִין
 לְמַבְכֵּי מִלִּין דְּהֶסְפִּידָא.

נְקַרְב בְּכָל יוֹמָא לְגַבֵּי עַרְסָא דְּאִימָנָא,
 וְלֹא נִשְׁכַּח לָהּ תַּמָּן. נִשְׁאֵל עֲלָהּ, לִית
 מֵאן דִּישְׁגַח עֲלֵן. נִשְׁאֵל לְעַרְסָא דִּילָהּ,
 אֲתַבְּלֵלָא. נִשְׁאֵל לְכוּרְסֵיָא, נְפִלַת.
 נִשְׁאֵל לְהִיכְלִין דִּילָהּ, אוּמָן אֵינוּן
 דְּלֹא יְדְעִין מִיְנָה. נִשְׁאֵל לְעַפְרָא, רְשִׁימוּ
 דְּעַקְבָּתָא לִית תַּמָּן. נִשְׁאֵל לְאַיְגְרָא, הָא
 אִיגְרָא אֲתִיב לָן, דְּתַמָּן יִתְבָּה מְבַכָּה

אותנו ומדברת על לבנו כמו אם
 לבנה, כמו שנאמר כאיש אשר
 אמר תנחמנו, ועתה העינים
 מסתכלות לכל צד ומקום בית
 מושבה של אמנו נתבלבל והנה
 נחרב, נכה ראשינו בכותלי
 ביתה ומושבה! מי ינחם אותנו!
 ומי ידבר על לבנו ויגן עלינו
 לפני המלך! כשהיינו חוטאים
 לפני אבינו והרים את השוט
 להכות אותנו היא עמדה לפנינו
 ומקבלת ההכאה של המלך
 כדי להגן עלינו, כמו שנאמר
 והוא מחולל מפשעינו מדוכא
 מעונותינו וגו' ובחברותו נרפא
 לנו, ועתה אין לנו אם, אוי
 אוי לנו! אוי לכם! לנו ראוי
 לבכות! לנו ראוי להספיד! לנו
 ראוי לבאר אלו הדברים המרים,
 להודיע להם לאותם היודעים
 לבכות את דבר ההספד.

קרבים אנו בכל יום למטתה של
 אמנו ואין אנו מוצאים אותה
 שמה! אנו שואלים עליה ואין מי
 שיביט עלינו, נשאל את מטתה!
 והרי היא מבולבלת! נשאל
 את הכסא! והנהו נופל! נשאל
 את היכלותיה והם נשבעים
 שאינם יודעים ממנה, נשאל את
 העפר! רושם עקבותיה איננו
 שם! נשאל את הגג! והנה

הגג משיב לנו שהיא יושבת שם מבכה ומיללת עלינו, והולכת מגג אל גג, ומבכה וצועקת בקול מר עלינו, כמו שנאמר מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות, נשאל לדרכים ושבילים! כולם אומרים ששמעו קול מר של בכיה שבוכה על בניה ואינם יודעים איפה היא הלכה.

לנו ראוי לבכות! לנו ראוי להספיד! ננשק עפר רגליה! ננשק מקום בית מושבה! ננשק כותלי ההיכל ונבכה מרה! אנו נפתח בהספד! מפני שאנו רואים כל כך בכל יום, נבכה תמיד, ומרירות הבכיה לא תשכח ממנו.

פתחו הם - בני בבל - ואמרו איכה ישבה בדרך העיר, כתוב כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו', כי יום היינו יום אחד יש להקב"ה שהוא אהוב נפשו הכלול מכל שאר הימים, ששה ימים כלולים בו, והוא כלל כולם, (היינו רמז על אורות הספירות הקדושות שמאיר הקב"ה), ועל שנתרבו העונות נסתלק למעלה לבית העולם של החיים, אז מתחת שולי המשכן קם היום המר - יום הבכיה - יום הצער - יום שנקרא מהומה ומבוסה ומבוכה (רמז ל"ס"א) ונכנס בתוך המשכן

ומייללת עלן ואזלת מבכה, צווחת בקול מרירו עלן, מאיגרא לאיגרא. כמה דאת אמר, (שם כב) מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות. נשאל לאורחין ושבילין, פלהו אמרין דשמעו קל מרירו דבכיה, דמבכה על בנהא, ולא ידעין לאן אסתלקת.

לן יאות למבכי, לן יאות למיספד. ננשק עפרא דרגלהא, ננשק אתר בי מותבה, ננשק כותלי היכלא, ונבכי במרירו. אנן נפתח בהספידא, דחמינן בכל יומא כל האי. נבכי תדיר ולא איתנשי מרירו דבכיה מינן.

פתחו אינהו ואמרו, (איכה א) איכה ישבה בדרך העיר, כתיב (ישעיה כב) פי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו'. פי יום, חד יומא אית לקודשא בריך הוא, רחימא דנפשיה, כלילא מכל שאר יומין, שית יומין כלילן ביה, והוא כללא דכלהו. ועל דאסגיאו חובין, אסתלק לעילא לעילא, לבי עלמא דחיין. כדין מתחות שפולי משכנא, קם יומא דמרירו, יומא דבכיה, יומא דצערא, יומא דאיגרי מהומה ומבוסה ומבוכה, ועאל בגו משכנא,

וְשִׁיעִי וְסָאִיב. וְרַבּוֹנָא דְמִשְׁפָּנָא, אֲזֵל
 וְעָרַק וְאַתְתָּרְךָ מִגּוֹ מוֹתְבִיָּה לְגוֹ טוֹרָא
 דְלָבֵר, וְלָגוֹ טוֹרָא דְחָרֹב, וּמִשְׁפָּנָא
 אֲתַחֲרַב. לְבַתֵּר, נַחַת הָהוּא יוֹמָא
 עֵילְאָה דְאַסְתָּלַק, שְׂאֵל עַל מִשְׁפָּנִיָּה,
 וְהָא אֲתַחֲרַב. עָאֵל וְאַשְׁגַּח עַל מְאָרִי
 דְמִשְׁפָּנָא, מְטְרוֹנִיתָא רַחֲמִיתָא
 דְנִפְשִׁיָּה, וְהִיא אֲתַתְּרַכַת וְעָרַקְתָּ, וְכָל
 בְּנֵינָה סְתִיר. כְּדִין שְׂאָרִי לְמַגְעִי,
 גּוֹעָא בְתֵר גּוֹעָא, פְּנֵהִימוּ דְתִרְנַגּוּלָא
 עַל נוֹקְבִיָּה. הִדָּא הוּא דְכְתִיב, (שם)
 מְקַרְקַר קָר, נְהִימוּ כְּתִרְנַגּוּלָא. קִיר,
 רַבּוֹן שְׁלִיטָא. וְשׁוּעַ אֶל הָהָר, עֶבֶיד
 שׁוּעָה וְצׁוּחַ לְגַבֵּי טוֹרָא, דְעָרַקְתָּ תַמָּן
 מְטְרוֹנִיתָא. עֶבֶיד שׁוּעָה צׁוּחַ וְקָרִי
 בְּנֵהִימוּ דְבִכְיָה אִיכָה. אִיכָה רַחֲמִיתָא
 דְנִפְשָׁאִי, אִיכָה שְׁפָנִינְתִי שְׁלִימְתִי,
 אִיכָה יְחִידְתָּא דִּילִי, דְאַתִּיחְדָּא עִמִּי
 בְּיַחְדָּא. אִיכָה דְהוּיָת נְטֹלָא בְּכָל
 יוֹמָא, חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֲתוּוֹן דִּיחְוּדָא,
 וְאַתְקַרִּיאַת כ"ה עַל דָּא.

אַחְתִּי בְּתִי אִמִּי, לְאָן אֲזֵלְתָּ, לְאָן
 פָּנִית לְמִיָּהָךְ. אֲנִן דְשִׁמְעִין בְּכָל יוֹמָא
 קְרַקְוֹרָא דָּא דְרַבּוֹנָנָא, לָן יָאוּת לְמַבְכִּי,
 לָן יָאוּת לְמַסְפַּד, לָן יָאוּת לְמַפְתַּח
 אִיכָה. אִיכָה יִשְׁבַּה בְּדַד וְגו'.

והשחית וטמא, והאדון של
 המשכן הלך וברח וגורש
 ממושבו להר שמבחוץ, ולהר
 החרב, והמשכן נחרב, לאחר כך
 ירד אותו היום העליון שנסתלק,
 שאל על משכנו, והנה נחרב!
 נכנס והביט על אדון המשכן
 שהיא המלכה אהובת נפשו והיא
 מגורשת וברחה, וכל בנינה נסתר,
 אז התחיל לגעות געיה אחר געיה
 כנהימות התרנגול על נוקביה,
 ז"ש מקרקר קיר - מקרקר - שנוהם
 כתרנגול - קיר - רבון שליט,
 ושוע אל ההר שעושה שועה
 וצועק אל ההר שהמלכה ברכה
 שמה, צווח וקרא בנהימת בכיה
 איכה! איכה! אהובת נפשי!
 איכה יונתי תמתי! איכה יחידה
 שלי - שנתיחדה עמי ביחוד -
 איכה שהיתה לוקחת בכל יום
 כ"ה אותיות היחוד (היינו כ"ה
 אותיות של שמע ישראל) שעל
 שם זה נקראת כ"ה.

אחתי בתי אמי אנה הלכת! אנה
 את פונה ללכת! אנו - בני בבל -
 השומעים בכל יום הקרקור הזה
 של אדוננו, לנו ראוי לבכות לנו
 ראוי לספוד! לנו ראוי לפתח
 איכה איכה ישבה בדד וגו'.

יוסף לחק

מוסר

מספר חרדים בהקדמה לספרו:

אמר המחבר, בהיות חברים מקשיבים אצל ציון רשב"י עוסקים באמרותיו אמרות טהורות כדרכנו פעמים בשנה מעת לעת ומפקידה לפקידה, שם ישבנו גם כבינו, צעקנו במרירות לבנו ויתכנו כמים שאגותינו בראותנו איך רשב"י וחבריו בדרתם היו מצטערים ואוננים ובוכים כל יום על גלות השכינה וכבוד ה' הגדול המחלל בגוים על רב פשעינו, ואותם הצדיקים לא היו גרמא בנזקין, וקל וחמר לנו שאנחנו הגורמים שיש לנו לבכות ולהצטער כפלים. וזה לשון רשב"י בתקון ששי: וי לון לבני נשא דקב"ה אסיר עמהון, ואתמר בה אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים, ופרקנא דלה דאיהי תשובה אימא עלאה איהי תליא בידיהון וכו', ויפן כה וכה אם אית מאן דיתער בתשובתא לתברא בית אסורין דלהון, הה"ד 'לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלוי' ויפן כה וכה וירא כי אין איש אלא איש לדרך פנו בעסקין דלהון, באורחין דלהון, איש לבצעו מקצהו, כבצעא דהאי עלמא לירתא האי עלמא, ולא אנון מסטרא דאלין דאתמר בהון 'אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע' עכ"ל.

הלכה פסוקה

מרמב"ם הלכות תעניות
פרק ה' הלכה א-ג; י; יא:

א יש שם ימים שפבל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שארעו בהן, כדי לעורר הקלבות, ולפתח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגורם להם ולנו אותן הצרות: שבזכרון דברים אלו, נשוב להיטיב, שנאמר "והתנדו את עונם ואת עון אבתם" (ויקרא כו, ט):

ב ואלו הן: יום שלושה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ונכבית גלות ישראל הנשארה, וסבב להתם גלותן; ועשירי במטבת שבו סמד מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים, והביאה במצור ובמצוק; ושבעה עשר בתמוז, חמשה דברים ארעו בו, נשתברו הלווחות, ובטל התמיד מבית ראשון, והבקעה ירושלים בתרבן שני, ושרף אפוסטמוס הרשע ספר תורה, והעמיד צלם בהיכל:

ג ותשעה באב, חמשה דברים ארעו בו, נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ; וחרב הבית בראשונה, ובשניה; ונלקדה עיר גדולה וביתר היה שמה והיו בה אלפים ורבעות מישראל, והיה

אלה הדברים יצאו מפי קדוש מדבר, וגם עתה שפתותיו דוכבות בקבר, ירדו לעמקי לבבנו שמענו ותרגזו בטננו, זחלנו ונירא מאד לנפשנו, אמרנו אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, איך נעול בכסופא לעלמא דאתי, מה נדבר ומה נצטדק לפני מלכו של עולם.

להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו בלם, והיתה צרה גדולה כמו הרבן המקדש; ובו ביום המוכן לפרענות, חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו, לקים "ציון שדה תחרש"

(ירמיהו כו, יח; מיכה ג, יב):

ד עברות ומניקות, מתענות ומשלימות בתשעה באב. ואסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן, ואפלו להושיט אצבעו במים; ואסור בסיכה של תענוג, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ביום הכפורים. ומקום שנהגו לעשות בו מלאכה, עושין; ומקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה, אינן עושין. ובכל מקום, תלמידי חכמים בטלין בו; ואמרו חכמים שכל העושה בו מלאכה, אינו רואה סימן ברכה:

ה תלמידי חכמים, אין נותנין זה לזה שלום בתשעה באב, אלא יושבים דוים נאנחים, באבלים; ואם נתן להם עם הארץ שלום, מחזירים לו בשפה רפה וכבד ראש. ואסור לקרות בתשעה באב בתורה או בנביאים או בכתובים, ובמשנה ובהלכות ובתלמוד ובהגדות; ואינו קורא אלא באיוב, ובקניות, ובדברים הרעים שקורמיה. ותינוקות של בית רבן, בטלין בו. ומקצת חכמים, נוהגין שלא להניח בו תפלין בראש:

בענין השלמת חק לישראל (הרגיל) אחר ת"ב, עיין במבוא עמ' טז

מפעל חק לישראל העולמי

לשמיעת השיעורים בקול הלשון ובמערכת קול החק:

ארץ ישראל: 0732-622-622

ארה"ב: 212-444-9955

אירופה: 443-30-325-0376

קנדה: 514-446-1880

להצטרפות לקבלת הלימוד היומי במייל:

office@mifalhachok.com